MILAN ŠENOA

MOJ OTAC

355.
Y.B
20128

MALA KNJIŽNICA MATICE HRVATSKE

Nova serija, sv. 4.

Dr Milan Šenoa

MOJ OTAC

ZAGREB 1933

Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina

Dr Milan Šenoa

MOJ OTAC

ZAGREB 1933

Izdanje Matice Hrvatske

Naklada „Pramatice" Nakl. K. D.
Petar Kvaternik i drugovi

MOJ OTAC

Ponajprije treba da zamolim svakoga, koji se odluči da čita ove bilješke, neka oprosti koju tu, koja je rečena u prilog mome ocu. Razumljivo je to samo sobom, u jednu ruku jer sam mu sin, a u drugu, jer je aureola njegova mnogo sjajnija nego što je bila onoga časa, kad sam ga posljednji put vidio. Ako je što netočno izašlo, ako nisam čega spomenuo, što bi trebalo da se spomene, valja ipak pomisliti, da je prošlo od onda po stoljeća, da su mi se doduše uspomene mladih dana duboko usjekle u pamet i u dušu, ali to pô stoljeća izbrisalo je boli, briše pojedinosti; ipak glavna slika ostaje u pameti živa, neizbrisiva. Ne pišem biografije, ne pišem literarne studije; ovo su tek sitnice, nesistematski složene, kako mi dođoše na pamet, a pokupio sam ih što iz očevih usta, što iz svoga sjećanja, a i iz starih papira, jer su moji pradjedovi bili silno uredni ljudi. Napisao sam napokon tih nekoliko stranica zato, što ja to znam, toga se sjećam, pa ako ne napišem i odem, onda se izgubiše neke sitne stvari, a ipak značajne, kojih ne će naći nitko više i nigda — jer po je stoljeća prošlo, a živi svjedoci tih sitnica davno su s onu stranu Lete.

*

Kad smo izišli iz kuće, — to je bilo dosta rijetko, jer je moj otac bio na sto strana zabav-

ljen, — a išli smo redovito »oko Cmroka«, pripovijedao mi je otac koješta: i davnu historiju prastarih kraljeva naših Zvonimira, Krešimira, Petra Svačića, pripovijedao mi o provali Mongola, o nasrtaju turskom, o povijesti grada Zagreba, a pripovijedao je i o našoj porodici. Jednom ga zapitah, — a bilo mi je tek dvanaest godina, — kako je to naše prezime. Moj me je direktor pokojni Franjo Bradaška zvao uvijek Šenoă, kao da je to neko francusko ime, a i poslije smrti moga oca izađe jedan beogradski ilustrirani list, pa na naše najveće čudo ustvrdi, da je ime Šenoa skroz naskroz francuske provenijencije, da to pokazuje ne samo lagan stil moga oca, elastičnost pisanja, sadržajna invencija, nego svakako i to, što su djedovi moga oca bili prebjegli iz Francuske za neke revolucije: da su bili grofovi, da su se pisali St. Genois ili De Chenois.

Ja sam po riječima pokojnoga oca znao, kako je to sve iz ničega stvoreno.

Na moje pitanje moj mi otac odgovori, a s a d r ž a j njegovih riječi evo dajem, jer ih doslovno ne znam.

Ime je Šenoa skroz slavenskoga — a specijalno češkoga podrijetla: ono glasi originalno Sheynocha po starom pravopisu, a znači isto što i u hrvatskom Šepec ili Šepak. Ovo je bilo ime jednoga od naših pradjedova, koji je iz istočne Češke, iz Časlave došao najprije u Beč, a onda u Budim. Dašto da je ime izgubilo značenje, jer su djeca zaboravila govor svojih otaca, a prigrlila majčinu riječ, kao uvijek. Tako je došlo, da su najednom pisali Schöynoha, onda se i u krsnim listovima i u osmrtnicama nalazi oblik

Schenoha. Moj je djed, koji je bio pravi pravcati »Ofnerschwab«, promijenio predašnji oblik imena u Schönoa. Čudno je, da su Šenoe onda živjeli u Budimu, dakle u središtu Madžarske, a nigda nije palo nijednome na pamet, da piše Senoha, t. j. madžarskim pravopisom. Moj je otac bio kad đačić u Pečuhu, pa je pisao svome ocu čestitku k imendanu madžarski, ali se potpisao Schönoa. Za najljućega apsolutizma ostao je moj otac osamljen. Mati mu umre osudne četrdesetosme godine, otac skroz »Švaba«, a gimnazijski direktor veliki zatočnik Bachove germanističko-centralističke kulture; najednom on mijenja ime iz Schönoa u Šenoa: to je zasluga njegovih profesora Babukića, a poglavito Ante Mažuranića. Oni su učinili, da je mladi sin budimskoga Švabe i slovačke Madžarice, koja je i slabo njemački pisala, najednom promijenio ime, da je posjetio doktora Ljudevita Gaja, da je pisao prve pjesme gotovo u prilog talijanskoj »irredenti« samo zato, što je »irredenta« bila silna protivnica apsolutističkoj Austriji.

O svojim predima meni je otac dosta malo pripovijedao, ali poslije njegove smrti, a poglavito poslije smrti strica Julija, dođoše mi u ruke stara pisma, mnogi krsni listovi, ženidbeni listovi, osmrtnice, sva sila kojekakih pozivnica, priznanica, računa, iskaza — i to od prvih vremena devetnaestoga stoljeća do sedamdesetih godina.

Evo što sam našao u tim papirima.

Moj je pradjed Johann bio mlinar, a poslije pekar. Rodio se 1769., da li u Beču ili već u Budimu, toga ne znam reći. Od pamtivijeka bili su Schöynohe, kako se on pisao, po zanatu mli-

nari, a mora da su bili imućni. On je. kakogod je bio samo mlinarski majstor, ipak napisao mojoj prababi molitvenik od 250 strana vlastitom rukom, lijepim pismom, uresio je knjigu pače inicijalima. Molitvenik je taj tvrdo uvezan u crveni safijan, na koricama utisnuta su zlaćena slova »A. S.«, a to je bilo ime moje prababe Antonije. Na posljednjoj strani iscifrane su ove riječi:

»Dieses Gebeht Buch gehörig der Antonia Schöynoha und geschrieben Johan Schöynoha in Anno 821 den 16ten Juny wer mir es Stilt der ist ein dieb, der mir es aber wider bringt der ist mein Liebes Kind«.

Na unutarnjem mekom omotu napisao je svojom rukom:

»Antonia Schönoha ist gestorben den 19ten August 1823 um 5 Tagesuhr 41 Jahr«.

Ispod toga napisao je opet moj djed:

»Johan Schöynoha ist gestorben den 10ten April 1838 in ¼ 1 Uhr in der Nacht 64 Jahr«.

Johan Schöynoha nije bio osobito sretan. U Budimu kupi mlin, ali mu taj izgori, a kad ga je opet opravio, dođe voda, pa mu sve odnese. Kakogod ne baš osobito sretan, on je bio vrlo žilave prirode, a uza to dosta inteligentan. Poslije onih nesreća poče g. 1808.—1829. pisati dnevnik, koji imam još i danas. U tom dnevniku spominje, da je uzeo za ženu Mariju Antoniju Gammel, kćer budimskoga obrtnika, koja je rođena g. 1779. Sjećam se jednoga njezina nećaka, koji je bio u austrijskoj vojsci podmaršal, pa je jednom negdje 1880. posjetio moga oca. Znam, da je taj general doživio veliku starost, a malo pred smrt jahao je s nekom karavanom

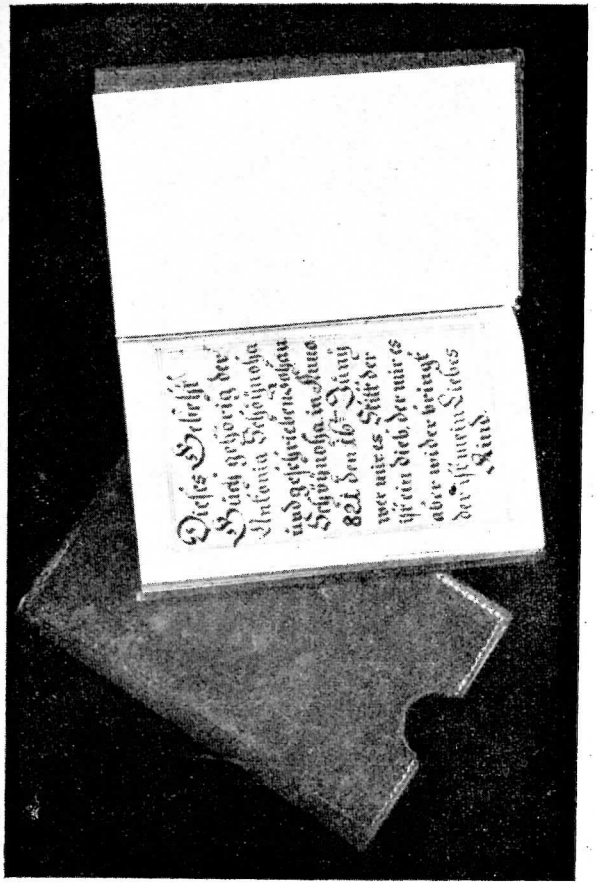

u oazu Sivah, pa je pao s deve, — čini se da je od toga i umro.

Moj je pradjed bio blagoslovljen djecom, te je imao dvanaestoro njih, ali ostade samo četvero na životu, dvije kćeri i dva sina. Jedna od kćeri, po imenu Tereza, udala se za Franciska de Paula Kreutza, koji je bio bojadisar tkanina i ritmajstor kod budimske garde; stanovao je u vlastitoj kući u Wasserstadtu, a umro je g. 1867. Teta Tereza bila je ugledna osoba u čitavoj obitelji, dopisivala je s mojim ocem često, a najmlađega brata moga oca, Aurela, ona je primila pod svoje, kad ga je moj djed odvezao preko Siska, Zemuna i Mohača parobrodom u Budim. Ona nije imala djece, a umrla je 3. listopada 1870. Druga se je kći moga pradjeda, Barbara, ili, kako smo je mi zvali, »teta Babeta«, posvetila muzici, pa je postala pjevačica na operi u Bukureštu; poslije je primi neka bolest, pa ogluši posve, ogrbavi, ali osta do svoje smrti neumorna posjetiteljica kazališta. Ja je se vrlo dobro sjećam, jer je preživjela i moga djeda i moga oca; umrla je tek 1885. Kakogod nije gotovo ništa čula, — većinom smo pisali razgovarajući s njom, — ona je dan na dan išla u kazalište, a kad je za bana Khuena dokinuta opera, ona je jednako išla u kazalište — kakogod nije znala ni riječi hrvatski. Kad je umrla, izdana je osmrtnica, gdje se veli »gospođica Barbara Schönoa«, a opet ima pisama na nju adresiranih Frau Babette von Olbrich, gdje joj piše d' Olbrich von Sturmfest »Mein theures Weib«. Ona o tom nigda nije htjela da govori, tek je imala lijepu minijaturu, koju je obožavala. Tu minijaturu ima sada moj brat Branko. Brat

Alois Schönoa

moga djeda Aleksandar posve se otuđio obitelji. Za njega znam, da je godine 1873. umro u bolnici budimskoj, da je jadnik ležao ondje dvije i po godine, a trošak bolnički od 1200 forinti platio je moj djed.

Na 17. veljače 1805. rodio se najstariji sin Johana Schöynohe, koga nazvaše Alois, a po kumu Gasparu Ramoldu dobi ime Gaspar; kuma mu je bila Ana Kauzsky, a krstio ga je kapucin fratar Gregorije u Wasserstadtu budimskom. Kako je njegov otac imao pekariju u Fő-utza br. 20, u kući, koja još i danas stoji, htio je da i njegov prvenac naslijedi njegov od pradjedova održani zanat. Kakogod je moj djed imao osobitu volju za muziku, a ta volja i smisao ostali su do u daleku starost u starcu jaki, ipak je po volji očevoj otišao u zanat; tek je zamijenio pekarstvo sa slastičarstvom. Već godine 1828., 30. travnja, dobiva Schenoha, tako se tada pisao, pohvalu od Huga Pehribeka, majstora-slastičara u Stolnom Biogradu, 8. listopada iste godine od majstora Petra Fischera u Budimu, gdje je 4 i ½ mjeseca prakticirao; poslije je mladoga kandidata slastičarske majstorije odnijela zvijezda u Trnavu ili u Ostrogon, gdje je bio slastičarski pomoćnik na dvoru nadbiskupskom. Tu ga nađe šezdesetgodišnji zagrebački veliki prepošt i prior vranski Aleksandar Alagović, pa ga 1830. godine, kad je postao biskupom zagrebačkim, pozove u Zagreb. Alagović je bio podrijetlom Slovak iz njitranskoga kraja, studirao je gimnaziju u Trnavi, postao doktorom teologije u Budimu, a onda kanonikom u Ostrogonu. Još iz Trnave veže ga jako prijateljstvo s Maksimilijanom Eduardom Rabacsom, on ga uze sa sobom u Zagreb, a kad je Alagović postao biskupom zagrebačkim, onda postade Rabacs »aulae episcopalis praefectus«, »dvorski«, a što se u ono doba, kad je njemački jezik bio moderan, zvalo »Haushofmeister«.

Rabacs se rodio 1770. godine u Trnavi nedaleko od sadanje Bratislave; sa ženom Klarom imao je dvoje djece. O jednom sinu, Ivanu Nepomuku, pripovijedao mi je otac, da je sudjelovao kao vojnik u madžarskoj revoluciji godine 1849., pa je poslije Vilagosa utekao u Peru. Sjećam se njegova lica, imali smo kod kuće malu fotografiju, koja je predstavljala nekoga vojnika, čini mi se u bijelo odjevena.

Taj poslovični »stric iz Amerike« nije se javio nigda više.

Osim toga sina imao je Rabacs i kćer Tereziju, koja se rodi 12. listopada 1813. g. Sačuvan je njezin krsni list; kumovali su joj Ignac i Antonija Schnell, a krstio ju je kapelan I. Gyürky. Moj se djed zagleda u kćer prefekta »aulae« upravo onda, kad je preminuo biskup Alagović, koji je imao sedamdeset i sedam godina; bilo je to 18. ožujka 1837. Biskup je osobito volio moga djeda, pa ga je dao pozvati na 17. ožujka popodne i odredio, da kuća biskupska na Jelačićevu trgu, gdje je sada Gradska kafana, ima pripasti kao dar mome djedu. Tražio je, da mu djed donese koncept darovnice, on da će je potpisati, ali moj djed na svoju nevolju reče: »Das kann auch morgen sein, Excellenz«. Na 18. ožujka u rano jutro pade kap biskupu i on osta mrtav.

Već 31. ožujka iste godine primljen je moj djed, koji je bio posljednje vrijeme u službi

Karola Rojka u Pešti, kao »belariorum pistor« u službu biskupsku. Određuje to biskup Haulik i kanonici Lovinčić i Schrott. Izdano je o tome veliko pismo na pergameni, potpisano od notara kanonika Haramusteka i potvrđeno velikim pečatom.

Poslije smrti biskupa Alagovića zaprosi moj djed Tereziiu Rabacs, pa se vjenča s njom 25. siječnja godine 1838. »in sacello arcis episcopalis«. Vjenčao ih je prebendar Josip Kranjčević, a kao svjedoci su upisani Josip pl. Deckl i Franciska Kaan. Taj je brak potrajao samo devet godina. Poslije Alagovića dođe na biskupsku stolicu Juraj Haulik de Varalya. On zadrži moga djeda u službi, a moj se djed nastani u Vlaškoj ulici stari broj 21., danas 43. Tu mu se rodi prvenac 14. studenoga 1838., a dobi ime August, Ivan Nepomuk, Eduard; Ivan Nepomuk po majčinu bratu, a Eduard po djedu s majčine strane.

Tek se nedavno razvila znatna debata o rodnom domu moga oca. Pokojni senator Deželić se bunio, kad je rekao, da je rodna kuća moga oca br. 47. u Vlaškoj ulici, tamo gdje je danas mineralno kupalište. To je rodni dom moga strica Julija. Kuća, u kojoj se moj otac rodio, br. 43., pripadala je nekad staromu poznatom majstoru Huzeku; sada je u toj kući krojač Šćukanec, a još i danas pripada kćeri pokojnoga Huzeka.

Jednom me povede otac na šetnju, a bilo je to početkom listopada 1880. godine. Dođosmo preko mosta na Medveščaku Bakačevom ulicom u gornju Vlašku ulicu. Pogledasmo staro sirotište, koje je za mjesec danas imalo pasti žrtvom

Therese Schönoa Rabacs

kobnoga potresa. Prođosmo kraj »Medičarnice«, znamenite gostionice u ono doba, kraj trougloga obeliska, koji je stajao pred ulazom u biskupski vrt. Najednom se okrene moj otac prema crkvi Svetoga Martina pa reče:

— Evo, gledaj, u toj su me crkvi krstili.

Pođosmo dalje, pa se zaustavismo kod velike dvokatne kuće, u kojoj je onda bilo svratište k »Sidru«.

— Ovdje, reče moj otac, ovdje je stanovao moj djed, otac moje pokojne majke, stari Rabacs, a s onu stranu, ondje u kući, koja ima s lijeve strane dućan, ondje sam se rodio ja. To je prvi stan, što ga je moj otac imao u Zagrebu.

Uto iziđe iz svoje radionice onda još mladi Huzek, pa reče, pokloniv se:

— Je, tu su se rodili oni, gospon senator, a ja sem na to jako gizdav.

Jedno deset godina iza smrti moga oca išao sam jednom s prebendarom Ivšom Tkalčićem, koji je bio od malih nogu kolega i vrlo dobar prijatelj moga oca, — Vlaškom ulicom. I on se zaustavi pred Huzekovom kućom pa mi reče:

— Evo ti kuća, u kojoj se je rodio pokojni August.

Na jednom papiriću, što ga je moj djed sačuvao — bila je to prijavnica, što li, — napisano je, da je on najprije stanovao u kući Huzekovoj, onda u Barišecovoj, tamo gdje je danas »mineralno kupalište«, br. 47., gdje se je rodio moj stric Julije, a napokon u srednjoj kući br. 45., gdje je ugledao svijetlo moj stric Aurel, i gdje mu je umrla žena. To su dovoljni argumenti o rodnom domu moga oca.

*

Od djece moga djeda prvenac je moj otac, a o njemu ću poslije pripovijedati, što se sjećam.

Drugi sin zvao se Teodor, rodio se 7. studenoga 1841. Krstio ga je kapelan Josip Šušković, a kumovali su mu ujak Ivan Nepomuk Rabacs i Marija Berger. Taj moj stric nije doživio ni dvije godine: upisao ga je Ivan Budić, župnik kod Sv. Petra, u smrtnu knjigu već 4. listopada 1843. Zakopan je bio na groblju Sv. Petra na istom mjestu, gdje su mu četiri godine poslije i majku zakopali.

Drugi moj stric, Julije, rođen 12. veljače 1845., dobri tutor moj i moje braće poslije smrti moga oca, bio je uvijek osobitoga humora, a uza to lepidepterolog i numizmatičar; imao je smisla i za etnologiju, lijepa je bila njegova zbirka nošnja iz istočnih Alpa; bavio se literaturom, pa je sedamdesetih godina napisao dvije uspjele komedije. On je jedan od utemeljitelja kluba »Kvak«, u kome je razvio svu svoju humorističnu moć. Tu je napisao nekoliko izvrsnih parodija, tako »Trovator«, »Pevački megdan«, trilogiju »Na kapljicu«; sam je pisao tekst, pravio verse, priudesio muziku, sastavio dekoracije, a napokon je sam prikazivao i pjevao — najbolje od sviju. Pokojnoga Franju pl. Markovića, našega prvog estetičara, uhvatio je jednom grč od smijeha, kad je u »Kvaku« gledao i slušao Julija. Inače je bio moj stric prokurist, a poslije i jedan od direktora Prve hrvatske štedionice. Pisao je 1878. iz Dobrne kartu mome ocu, pa je metnuo uz ime očevo još: »Mitglied der Gesellschaft zur Entdeckung unerforschter Lumpereien des 16. Jahrhunderts«.

Moj je stric uzeo za ženu Izabelu Podrmansky; umro je 10. listopada 1897. godine, a ostavio sina i dvije kćeri.

Najmlađi sin moga djeda, Aurel, rodio se godine 1847., a majka njegova umre odmah poslije porođaja. Aurel je nešto malo za prvih svojih godina boravio u Zagrebu, a već negdje 1860. otprati ga otac preko Siska, Zemuna i Mohača u Budimpeštu. Tetka Tereza, koja nije imala djece, zauze se za mladoga nećaka, pa ga sama odgoji. On pođe najprije u trgovinu, a kad mu je težak sanduk pao na ruku, pa mu sasma razbio jedan prst, okani se trgovine, pa se dade na bankarsku službu. Dotjerao je do direktora »Budapester Vereinigten Sparkassen«. Godine 1874. na 1. kolovoza javlja Fejer Janos, da su se njegove dvije kćeri Ilona i Mariska vjenčale, i to Ilona za Aurela Schönou, a Mariška za Feliksa Speidela, željezničkoga mjernika.

Prvo su vrijeme mladenci proveli u kući moga oca, a mi mlada čeljad bili smo na velikom čudu, kako tetka Ilona zna vrlo dobro madžarski, slabije njemački, a ništa hrvatski. Još je bilo veće čudo, da stric Aurel zna sasma lijepo hrvatski, kakogod je tek prvih dvanaest godina proživio u Zagrebu, i to za najljućega Bachova pašovanja. On je bio predsjednik hrvatskoga kluba u Budimu, bio je od godine 1870. pa do smrti svoje član »Matice hrvatske« i abonent »Vienca«, doklegod ga je uređivao moj otac. Stric je Aurel bio posljednji put u Zagrebu 1895., kad je postavljena spomen-ploča mome ocu u Mesničkoj ulici. Početkom dvadesetoga stoljeća bude umirovljen, a umre godine

1913. u Szikszo, gdje mu je najstarija kći bila udata za upravitelja imanja grofice Hunyady. Druga je kći udata za sveučilišnog profesora Hendela, a treća, sada pokojna, za doktora Kluszinskoga, koji je bio u diplomatskoj službi u Kairu, a danas je kod madžarskoga izvanjskoga ministarstva.

*

Dne 18. listopada 1845. spominje se moj djed, da je stanovao u Laškoj ulici br. 21. i da je biskupski slastičar, »dulciarius episcopalis«. On je već onda bio nešto zaslužio, pa ga vidimo 1846. godine među osnivačima »Prve hrvatske štedionice«. Godine 1846. otišao je moj djed u Budim do svoje sestre, a onamo mu piše žena 19. lipnja, da mali Julije već hoda, da su joj roditelji zdravi, tek otac da nešto pobolijeva, pa da će u sumporne kupelji. Čestita zatim na imendanu, a u istom je pismu priloženo pismo, gdje mali August čestita ocu — i to njemački.

Već 26. srpnja iste godine umre otac moje bake; u »matriculi mortuorum« u župnom uredu Sv. Petra stoji upisano, da je 26. srpnja 1846. umro Maksimilijan Eduard Rabacs, »aulae praefectus episcopi«, 70 godina star. Međutim ni kći njegova, moja baka, nije dugo preživjela svoga oca. Ona rodi četvrtoga sina, kako je spomenuto, pa umre 14. svibnja 1847. Pokopaše je u sredini Petrova groblja; moj se djed poskrbi za lijep spomenik, veliku kamenu prizmu sa zlatnim natpisom i kamenom urnom; izradi je Toman iz Ljubljane. Uz moju baku ležao je sin joj Teodor i otac; a sjećam se i njihova spomenika: bio je to širok, crn križ, ali natpis se posve izbrisao.

Još do godine 1848. bio je moj djed u službi biskupskoj, ali 6. srpnja te godine dade on zahvalnicu na službi, i bude primljena hrvatskim pismom, koje je potpisao bilježnik biskupski Franjo Zengevall. Već 20. srpnja iste godine dobiva moj djed uime dara od biskupa Haulika livade, zvane Kopanjak. Te su livade bile na mjestu, gdje je danas akademijska palača na Trgu kralja Petra i na početku Zvonimirove ulice. Dobro se toga sjećam, jer sam pokojnoga djeda pratio često onamo, kad je seljacima davao grunt u arendu. Zanimljivo je i ovo: moj djed nije znao hrvatski, razumio je tek nešto, pa smo mi mališi morali uza nj naučiti njemački, — ali kad je seljacima davao u najam, govorio je nekom posebnom hrvaštinom, koju su samo seljaci razumjeli. Špiro Dimitrović Kotoranin predbacio je u jednoj polemici mome ocu, da moj djed ne zna ni riječi hrvatski, dakako sasma bezrazložno. — Mi smo imali te livade i poslije smrti moga djeda valjda do godine 1889. Onda su bile prodane, a novac razdijeljen. Nešto poslije 26. studenoga 1848. dobiva moj djed i opet pohvalu od biskupa Haulika i livadu uz biskupsko dobro Jurjaves, današnji Maksimir. Tu je livadu moj djed 10. svibnja 1877. prodao vojničkom eraru, koji je ondje načinio »Militärschießstätte«, a ta je još i danas na istome mjestu.

Već je prije godine 1848. moj djed mislio, kako će postati samostalnim i otvoriti vlastitu slastičarnicu. I zbilja, stoji u oglasima »Narodnih novina« i »Agramer Zeitung« objava, da je Věkoslav Schönoa otvorio slastičarnicu u Dugoj ulici, i to u jednoj od jednokatnih kuća,

koje stoje na zapadnoj strani. Tada je on zatražio i građanstvo, ili, kako onda pišu, stanovništvo.

Věkoslav Šenoa (!) treba da plati 2 dukata u naravi kao taksu za stanovništvo, stoji na odredbi, koja je izdana 8. listopada 1848. Tek godinu dana izatoga dobiva Alois Schönoa građanski list zagrebački, na kojemu je potpisan gradski bilježnik Janko Bedeković; a 2. listopada platio je dvanaest forinti srebra za taksu građanstva. Svakako je zanimljiv tekst toga građanskog lista: »Mi, sudac, čeonik, satnik, ostali starešine, i sva izabrana občina sl. i kr. grada Zagreba dajemo na znanje svim, kojih se dostoji: da smo leta 1849. dana pako 1ga meseca listopada pokazatelja ovoga lista štovanoga Alojsia Schönou ovdašnjeg stanovnika iz obzira za njegove zasluge i sposobnosti pravnim i nedvojbenim gradjaninom ove sl. i kralj. varoši Zagreba imenovali i zaprisegli; koj kao takav sva prava, sloboštine i koristi uživati ima, koje ostali, takogjer kao ovdašnje, tako i ostalih slobodnih kraljevskih varoših pod svetom krunom ugarskom pravi i nedvojbeni gradjani po zakonu uživaju. — Kojemu zapriseženomu gradjaninu našemu vàrhu njegovog u broj ovdašnjih gradjanah prijetja, i ostalih njegovih sa pravom gradjanstva skopčanih sloboštinah i pravah ovo naše věrodostojnim pečatom ovoga grada potverdjeno svědočanstvo dajemo polag zakona i obće pravice, to još usléd naredbe ovog grada po kraljevskoj vlasti potverdjene dodavajući, da sa odselenjem predrečenoga pokazatelja iz ove varoši u drugo područje, i sa odrečenjem ovdašnjih gruntov, i imučtva njegovog

ne samo jakost ovog lista, nego i isto gradjanstvo pokazatelja prestaje.

Dano u gorerečenom slobodnom i Kraljevskom gradu Zagrebu dana 21ga meseca Listopada lěta 1849.

Izdato po Janku Bedekovich
Sl. i K. grada Zagreba Bilježnika.

*

Građanin Schönoa nije ostao dugo slastičarom, već proda svoju slastičarnicu Krežmi, koji je preseli na Jelačićev trg u Stankovićevu kuću.

Godine 1852. ide on u Bratislavu, da uredi imovinske odnošaje svoga pokojnoga tasta. Tom mu je prilikom izdana putnica na hrvatskom i njemačkom jeziku:

Br. 538. Domovnica od glavnoga grada Zagreba u Kraljevini Hrvatskoj i Slavonskoj, Za Věkoslava Šönoa (!) ovdanjeg gradjana, rodom iz Budima u Ugarskoj, věrozakona rimo-katoličkog, stališa udovac, zanata —, uzrasta sriednjeg, obraza okruglog, očijuh modrih, kosah sedih, nosa primernoga, godinah 47, osobiti znaci nikakvi. Vlastoručni potpis: Alois Schönoa. Ota domovnica, kojom se priznaje da napomenuti Věkoslav Šönoa ovdanjeg gradjana k obćini glavnog grada Zagreba pripada, valja za vrěme od četiri godine danah.

U Zagrebu 31. kolovoza 1852.

načelnik Kamauf

Na zadnjoj strani nosi putnica policajnu legalizaciju i visum iz Budima i Bratislave (Požuna).

*

Mnogo je smisla pokazivao moj djed za literaturu, kazalište, slikarstvo, ali najviše za muziku, pa je prijateljevao s profesorom violine Schwarzom. I moj je otac imao da postane violinistom, pa ga je moj djed dao u nauku pokojnome Schwarzu. Taj profesor, inače zaslužni dirigent dramskoga orkestra, a i operete u sedamdesetim godinama, znao je muzičke metode onoga vremena, pa ih je ljudski rabio. Moj je otac bio protivnik svake invektive, svakoga neprirodnoga postupka, pa jednom, kad mu je Schwarz htio utuviti neku sonatu s pomoću udarca gudalom po prstima, baci profesoru u glavu i lučac i gusle, pa se oprosti zanavijeke s guslama, a tako i s čudnom muzikalnom eksekucijom.

Otkad je moj djed napustio svoju trgovinu, sastajao se svaki dan pred podne sa svojim društvom, pa je onda šetao i razgovarao po dva tri sata, ili bi se spustili na kaku klupu najprije na »Nordpromenadi«, — tako se zvalo današnje Vrazovo šetalište, centrum inteligencije gornjogradske —, a poslije na Südpromenadi, — to je današnje Strossmayerovo šetalište.

Njegovi su intimusi bili trgovac Schnapp sa sjeverne strane Harmice, onda poznati zagrebački urar König, pa neki stariji činovnici »Prve hrvatske štedionice«. Ova je družba u muževnoj dobi doživjela bečki centralizam, — pa je, kako su bili svi valjani Austrijanci, pristala svom dušom uz reforme ministra Bacha. Oni su poznavali Metternicha, Taafea, Kolowrata, znali su točnu geneologiju svih velikih vojvoda i vojvotkinja toskanskih, poznavali Salvatore, Estenze, Modeneze, vojvode od Parme,

Piacenze, Guastale, znali su za sve dvorske generale od Franza II. do Franza Josepha, — jednom riječi, bili su živi habsburško-lotrinški šematizam. Konsekventno tome, oni su znali za svaki koncertić, za svaki Liederabend, gdje se je pjevao i svirao Abt, Schubert i Johann Strauss, poznavali su natanko Nestroya, Raupacha, Raimunda i druge kreatore »kazališnih bezumnosti«, ali Berlioz, Cesar Frank i Charles Gounod, pa izvrsni francuski dramatičari pedesetih godina ostadoše im daleko.

— Es hat immer etwas Revolutionäres in sich, rekoše.

Kad se god sedamdesetih god. sastadoše moj djed i moj otac oko osme ujutro kod nas, onda je uvijek došlo do pravde. Svršila se ta pravda obično tako, da je moj djed ustao pa je došao k nama u drugu sobu, a otac se je u krevetu okrenuo na drugu stranu. Moj je otac stao govoriti o generalu Paskieviću, o pjesniku Mickiewiczu, o Smetani i o Glinki, o Garibaldiju, Lamartinu i Gounodu; onda se bjeloglavi starac ražesti pa izvali: »Du warst und bist ein Panslawist!«

Kad je moja majka sazvala društvo, većim dijelom gospođe prijatelja očevih, tako gospođu Dežman, gospođu pokojnoga profesora dra. Franje pl. Markovića, pokojnu spisateljicu Herminu Tomić, pa gospođu inspektora i profesora dra. Franje Maixnera, onda je osvanuo i moj djed, obrijan, počešljan, pomno odjeven sasma crno, — drugu boju nikad nije nosio —, pa je onda zaveo konverzaciju po običaju tridesetih godina, naklanjao se elegantno, srkao bijelu kafu, referirao kako je ovaj i onaj pjevač pro-

pao na bečkoj dvorskoj operi, — dakako po sudu stare »Presse«. — pripovijedao koji je od austrijskih aristokrata došao u Ischl, — dašto po originalnom telegramu »Fremdenblatta«, — spominjao neke romane koji izlaze u »Gartenlaube« ili u »Chronik der Zeit«, a napokon, da bude svakomu svoje, pripovijedao je, kako je 1848. na Duhove načinio šest torta za goste na Haulikovu dvoru, i to torte od lješnjaka s kremom; ili kako je za instalacije bana Jelačića bio ples u biskupskom dvoru, pa je točno nabrojio, tko je bio pozvan, kake su uniforme imali pojedini oficiri, kake toalete pojedine dame. Dakako da je to gospođe slabo zanimalo, jer su svi ti ljudi, o kojima je starac govorio, davno bili otišli u svijet zaboravi.

U politici se nikako nije mogao pogoditi s mojim ocem. Kad su generali Skobjeljev, Gurko, Tchatchawadze, Radecki i drugi stali na kurje oko Osman-paši kod Plevne, godine 1878. kad je ruski kozak bio na vidiku silnoga Stambula, onda je moj otac sabrao skup svojih prijatelja, govorio zanosno, od srca nazdravljao ideji slavenstva, i već je vidio u duhu, kako se zlatni krst i bijeli orao sjaju navrh Aje Sofije; dotle je moj djed zagovarao politiku lorda Beakonsfielda-Disraeli, pa austrijskoga poslanika, poznatoga turkofila, grofa Andrassya. Nikako nije mogao vjerovati onim »bajkama«, koje su se širile po Evropi o krvološtvu bašibozuka i o stradanju jadne raje.

Razumljivo je samo sobom što je moj djed bio taki, kad se promisli, da je on u dvadesetim godinama, dakle za svoje mladosti, bio u švapskom Budimu, da je tridesetih i četrdesetih go-

dina bio na biskupskom dvoru u Zagrebu, gdje se nije našlo plodno tlo za ilirsku ili hrvatsku ideju, da je do konca šezdesete godine bio u eri skroz naskroz njemačkoj. U početku starosti nađe ga novo za njega revolucionarno doba. On je još sam sjedio kod slastičara Krežme, čiji je sin postao virtuoz na violini, sjedio je i u »Prvoj hrvatskoj štedionici«, gdje je bio od polovice šezdesetih godina u ravnateljskom vijeću. Skromno je stanovao u Kipnoj ulici, sa svojom gluhom sestrom Babetom. Kadikad htjelo mu se, da se iskuša u svojoj staroj vještini, pa je nama, svojim unucima, načinio »Mandelmilch«, a mi smo to po zapovijedi gutali.

Godine 1877. na 7. travnja izabran bi za prisjednika mjesnoga suda, kako mu to javlja načelnik dr. Andrijević. Ujutro 3. svibnja 1878. oprostismo se; on je bio po običaju kod nas oko osam sati, a ja i sestra Draga odosmo u školu. Oko jedanaest sati prolazio sam s kolegama Zvonimirom Derenčinom i Milanom Živkovićem iz škole iz Popova tornja preko Markova trga, kad najednom sretnem moju majku u suzama.

— Umro je Grossvater. To je bilo sve što mi je rekla.

Umro je brzo, bez boli, od srčane kapi, u svom stanu u Kipnoj sada Radićevoj ulici br. 267., u kući Marije Benčina, gdje je već prije umro dr. Demeter.

*

Mome je ocu bilo tek osam godina, kad je ostao bez majke. Kako su škole bile hrvatske, a moj djed nije znao govoriti hrvatski, to je uzeo nekoga instruktora. Moj otac bijaše vezan na

društvo mališa, s kojima je proživio burnu gogodinu 1848. na Ribnjaku, a to je za mališe bila komična briga o velikim svjetskim stvarima. Moj otac to sam napominje u noveli »Dusi narodne straže«. Ti dječaci u prvome redu nose zaslugu, što je moj otac postao dobar Vlaškouličanac, vrlo dobar Zagrepčanin, a napokon odličan Hrvat. Već je onda bila neka zadjevica između oca i sina, jer otac nikako nije mogao pojmiti reforme i ideje četrdesetosme godine, a sin je sav planuo od slobodoumnoga žara, koji je počeo da iz Francuske baca svoje zrake na čitav svijet.

Škole su, kako rekoh, bile hrvatske, a to je djeda nukalo, pa odluči, da će sina dati u cistercitski zavod u Pecs, a imao ga je onamo odvesti rođak pokojne majke moga oca Edelbeck, za koga znam, da je bio austrijski Kriegszahlmeister pa da je umro u Lawowu 1854. godine. Ovaj povede maloga revolucionarca 1849. u Pecs, ali morade pobjeći s mojim ocem pred pravim madžarskim revolucionarcima preko Siklosa u Varaždin. Madžarsku revoluciju skršiše Jelačić i Paskievič, a moj otac bude u drugoj poli 1849. poslan i opet cistercitima u Pecs. U »Cisterci rend Pecsi királyi gimnasiumiban oktatott ifjusag erdemserinti osztalyzata 1850év, masódik feleben« ima upisano, da je u I. razredu Sch noa August »hittanbol -j.«, onda »magyarnyely-j,« i »egyeb tanul-j«, dakle iz vjeronauka izvrstan, iz madžarskoga jezika izvrstan, a i iz ostalih predmeta izvrstan. Iz te je godine jedna crna bilježnica, sa nekad zlatnim slovima »A. S.« na crvenom papiru, unutra je na prvoj strani naslikan cistercitski kolegij u

Pecsu, a ispod toga napis: »Exercitia correcta conscripta per Augustum Schönoa I^mi Anni grammaticum in R. Gymnasio Quinque-Ecclesiensi Semestri secundo Anno 1850«. Osim jedno osam latinskih zadaća imao je i četiri madžarske na kraju bilježnice.

Već iduće godine 1851. poče umirati slobodoumni horizont četrdesetosme, a malo se pomalo uvodi apsolutizam. Moj je djed vidio, da će u Zagreb doći njemačke srednje škole, da je minulo doba separatističkih težnja hrvatskih, pa je sina uzeo iz Pecsa, upisao ga u zagrebačku gornjogradsku gimnaziju, dakako onda jedino misleći, da će tu biti odgojen u državnom duhu. Još školske godine 1850. i 1851., kad je moj otac bio u II. razredu, bio je direktorom J. Novosel, a profesori redom Hrvati: iz vjeronauka Stjepan Muzler, kasnije kanonik; iz latinskoga jezika J. Bielak; iz ilirskoga jezika poznati pisac i kanonik Adolfo Veber Tkalčević, a poslije njega, valjda u drugom semestru, Antun Mažuranić, brat banov; povijest, zemljopis i prirodopis predavao je Matija Mesić, poslije prvi rektor hrvatskoga sveučilišta; matematiku Josip Torbar, poslije direktor zagrebačke realke. To bijahu ljudi čelična značaja, prožeti patriotizmom. Kad je iduće godine 1851. i 1852. došao na gimnaziju profesor Joseph Premru, oštri zatočnik apsolutističkoga Bachova ministarstva, a inače slovenski renegat, i mislio, da će odgojiti same »K. K. gehorsamste Untertanen«, ipak su ovi patriotski profesori nastojali ne samo da uzdrže progonjeni duh narodni, već su ga pače i jače očeličili.

I tu treba tražiti jake uzroke svega, u čem se ističe moj otac: i naklonost lijepoj knjizi, i simpatije za narod, njegov žarki patriotizam i nastojanje, da se uživi u nekadanji život narodnji, a poglavito rodnoga mu grada Zagreba. Ti su ljudi pokrenuli životnu snagu mladoga čovjeka, podavali mu ono malo napisanoga, da čita, njetili njegov patriotizam pripovijedanjem o događajima starih junaka, podavali nehotice primjer i direktivu rada mladiću. Dobro se sjećam, s kolikim je zanosom otac znao spominjati te tako skromne ljude, kojima je sudbina bila navalila još jednu, kudikamo veću i težu zadaću od učiteljske.

Školske godine 1851./52., kad je moj otac bio u III. razredu, predavao je vjeronauk i latinski jezik poznati Ilirac Šušković; prirodopis dr. Ivan Kiseljak; matematiku kasniji inspektor V. Golubić; zemljopis i povijest vrijedni Ignjat Katkić u prvom semestru, a u drugom Vukmanić, tajnik ilirskoga kazališta; ilirski jezik Katkić, a poslije njega Matunci, poslije kanonik zagrebački; njemački je predavao sangviničnI Štajerac iz Ptuja Ivan Macun. Te je godine ostavio gimnaziju starina direktor Novosel, a na mjesto njega bude imenovan upraviteljem Premru. Evo kako moj otac prikazuje novoga upravitelja: »Naš krivonosi direktor — nos mu se nagibao na lijevo — dođe jednoga dana obrijan među nas . . . zažmiri jedanput, nakašlja se dvaput, pljunu tri puta i zabode svoj šiljati nos visoko u zrak kao pijevac kad se napije . . .« U IV. razredu, g. 1852./53, imao je taj novi upravitelj grčki kod moga oca, fiziku dr. Kiseljak, njemački najprije Šušković, onda Torbar, koji je

imao i matematiku a onda Adolf Hudovski, koji je bio sedamdesetih godina kolega moga oca u upravi grada Zagreba; latinski i ilirski držao je Ante Mažuranić, a vjeronauk Friedrik Nagel, koji je još mene dočekao na gornjogradskoj gimnaziji. Moj je otac te godine dobio iz zaklade biskupa Haulika molitvenik dra. Johanna Veitha: Jesus, meine Liebe, vezan u crvenoj koži, u zlatorezu s natpisom: Praemium probitatis atque industriae quo Augustus Schönoa IV. classis gymn. studiosus munificentia excellentissimi domini Archiepiscopi Zagrabiensis publice decorari meruit. Zagrabiae, 25. Julii 1853. directore Josepho Premrú. Professore religionis Friderico Nagel. Iste je godine podijeljena mome ocu druga nagrada, u modru kožu vezana opća historija Bumüller: Die Weltgeschichte. Frbg. I. B. 1852. s natpisom: Praemium probitatis atque industriae quo Augusto Schönoa, IV. classis gymn. studiosus munificentia augustissimi Caesaris publice decorari meruit. Premru se potpisuje već onda ravnateljem, kakogod je tek za pet mjeseci imenovan.

Kad je moj otac položio V. razred, dakle 1853./54., predavao je ilirski jezik Babukić, latinski Mažuranić, njemački Slovenac Bradaška, a osim toga bijahu ostali Premru, Torbar i Golub, a vjeronauk je imao stari prebendar Sv. Marka Joža. Izvještaj je još te godine tiskan ilirski, a za tu je godinu znamenito, što je gimnaziju posjetio med Hrvatima omraženi inspektor Jarz, pa je došao iz Beča i neki Illustrissimus dr. J. Klemen, ministerijalni savjetnik. Đaci su bili po valjanosti poređani u Izvještaju. 1. Kolarić Pavao, 2 Schönoa August,

3. Špun Napoleon, 6. Premru Herman, tek 29. Tkalčić Ivša i 32. Gornik Antun.

Iduće godine 1854./55. opaža se vrlo dobro, zašto su pređašnje godine došli inspektor Jarz i Illustrissimus Klemen: dne 22. kolovoza 1854. izađe naredba od »Unterrichtsministeriuma«, kojom se određuje, da se u nižim razredima može predavati ilirski, ali od petoga razreda dalje da je »Unterrichtssprache« državni jezik njemački. Dašto da je ta naredba ljuto uvrijedila ne samo đake, nego i većinu profesora. Osim Premrua, Babukića, Goluba, Vebera i Nagela, nalazimo još Ostoića, koji je brzo umro, Tkalca iz fizike, a onda Spitalera iz njemačkoga. U VI. razredu dobi moj otac za nagradu prvi svezak Momsenove rimske povijesti.

Iduće godine 1855./56. ostadoše isti profesori, tek je njemački dobio Riedel. Moj je otac sada preuzeo prvenstvo, a ni Špun ni Premru mlađi nisu mogli da ga stignu. Iz neobligatnih predmeta imali su iz talijanskoga A. Petricha, koji je još mene poučavao talijanski, onda iz risanja Methudya.

U VIII. razredu preuzeo je njemački i povijest poznati bečki meteorolog Zeithammer, a taj im zadade zadaću: »Welche Umstände machen Oesterreich zu einem so zukunftreichen Staate?«

Sam bi Bog znao, kako se ta panaustrijska zadaća dojmila mladih ljudi, koji su u kazalištu rogoborili i vikali, kakogod ih je zmajsko oko Premruovo htjelo da ukroti.

Od svih kolega očevih ostade mu do konca života vjerni drug Ivša Tkalčić, poslije prebendar stolne crkve u Zagrebu i akademik. S nji-

me je mladi Schönoa išao na Kalvariju da lovi štiglece, s Ivšom je moj otac zatvarao vrepce u stolnicu profesora Švabomana, s Ivšom je htio da skine sa razizemnoga prozora cvijeće tome profesoru, ali budna apsolutistička straža dođe, zapita momke, što rade na niskim ljestvama, a kad moj otac odgovori:

— Nosimo našem profesoru dar, jer je sjutra njegov imendan, odvrati k. k. Sicherheitswache:

— Nein, das gibt's nicht, tragen Sie das Kraut dorthin, woher Sie es gebracht haben.

I mirne duše pokoravajući se odredbama »der hohen und löblichen Polizeidirektion« odnesoše đaci lijepe astre i portulake s profesorova prozora. Od sedamgodišnjih kolega moga oca valja spomenuti Antuna Gornika, poslije prebendara stolne crkve, a to je isti Antonius de Montibus, koji se spominje u očevoj humorističnoj pjesmi »Čudnovita dveh kaputov zmešarija«.

*

Moj je otac kao đak mnogo učio. Osim obligatnih predmeta učio je, kako je spomenuto, talijanski i francuski kod profesora Antuna Petricha, a crtanje kod Methudyja; crtanje mu je bilo osobito omiljelo, pa je jednom, dok je bio još mališ, te je radi bolesti ležao u krevetu, a na brizi svoje bake, izrezao svu silu interesantnih silhueta. I poslije, u sedamdesetim godinama, dakle u doba, dok je najviše stvarao. on bi na četvrtini poluarka, koju je uvijek praznu ostavljao, naslikao sliku ili nošnju osobe, koju je opisivao. Osobito je marljivo učio grčki, jer mu je profesor iz grčkoga u raznim

razredima bio direktor Premru, koji nije rado gledao moga oca, u jednu ruku, jer je moj otac bio ljut Hrvat, a u drugu, jer nije nikako pustio svog kolegu, a sina direktorova Hermana, da dođe pred njega u lokalizaciji. Bio je naučio sve moguće odlomke iz Ilijade, iz Odiseje, iz Sofokla i Demostena; u poznija vremena, kad je znao da do jedne ili druge ure poslije ponoći piše, pa kad je legao da spava, najednom bi ustao, sjeo na krevet i počeo deklamirati neke verze iz Ilijade.

Ja se dobro sjećam jednoga takog slučaja, bilo mi je pet šest godina, — pa sam se ljudski prestrašio. Kad je izdeklamirao jedan odlomak, legao opet i zaspao. Kad ga je onda moja majka pitala, što je u noći deklamirao, odvratio bi smijući se:

— I opet me je Premrù grčki pitao.

Iako je bio moj djed dioničar i član nadzornoga vijeća »Prve hrvatske štedionice«, ipak je moj otac morao paziti na svaki grošić. Babukić i Mažuranić, profesori iz ilirskoga jezika, poslaše »nadobudnoga« mladića dru Ljudevitu Gaju na Mirogoj, gdje je preporoditelj imao vilu. Poznato je iz književnoga pisma moga oca, kako je Gaj djelovao na njega, kako mu je dao Gundulićeva »Osmana« da čita, kako se je moj otac primio staroga Dubrovčanina, kako ga je gotovo naizust naučio. Kad je moj otac prvi put pošao Gaju, onda je Gaj još bio ugledna osoba. Kako je moj otac bio gimnazijalac, a Gaj je tražio instruktora za svoga sina Velimira, moj je otac primio to mjesto, pa bivao mnogo na Mirogoju, upoznao »jugoslavensku caricu« — tako su zvali gospođu Gajevu,

— slušao je Gaja, kako pripovijeda o starim stvarima, sastanku s Kollarom, o »ilirskim plemenima«, o svemu i svačemu, slušao ga je, slušao, pa se pomalo uvjeravao, da je Gaj postajao star i oskudan. Vjerovnici počeše dolaziti u jadni Mirogoj, i to ne vjerovnici, kojima bi Gaj nešto osobno dugovao, nego oni iz Leipziga, iz Praga, iz Beča, oni, što su tiskali Gajeve propagandističke knjige. Sin Gajev Velimir bijaše miran, gotovo bez duše, bez osjećaja, a htio je da bude pjesnikom. Kad su poslije, negdje sedamdesetih godina, izlazile pjesme i djela siromaha Velimira Gaja, govorio je moj otac:

— Prosti mi Bože, ali ja nisam kriv.

Obavivši maturu, moj se otac otpremi — valjda potaknut poezijama Prešernovim i njegovim »Krstom pri Savici« — u Sloveniju. Suputnik mu bijaše Alfons Moše, rođeni Slovenac, ali po mišljenju naginjao je germanskoj kulturi. Došli su mladi putnici u Brežice, koje su onda bile »antemurale germanitatis«; od Brežica udariše do Sevnice kolima, ali im se dogodi neprilika, prevrnu se kola, a kočijaš, koji je drijemao, prepustiv faetonski posao mladićima, progovori:

— Presnet hudič, frdamana krota, zakaj pa sam dau cjugle iz rok?

Od Zidanoga Mosta do Ljubljane poveze ih željeznica, koja je bila tek nedavno otvorena. Ljubljana je onda bila veća od Zagreba, ali je tužno bilo slovenstvo pod onom jakom nemškutarskom knutom. Slovenstvo se povuklo u tihe građanske kuće i skromne svećeničke domove; po prostranim trgovima i živim ulicama kočila

se lozinka: »Deutschland, Deutschland über alles!«

Ogorčeni mladić dao je oduška svome jadu u ovom šifriranom sonetu:

Te zuhfi to neklu tsic ar kipe
Povo tano b'enus vzukoj zufe
Lsefun Lsoub, bum cotisler vojufe
Ruf rmetvun ti lsokad pudfojte kipe
— — — — — — — — — —
Vi tuđinci donijeste nam dvoje:
Žutu boju vašeg kletog jala,
Crnu tugu, u kû grud nam pala,
No ne oteste sveto ono troje:
Modro nebo, zemlja nam nestala
A bjelina, čiste duše hvala,
Rujna krvca što spominje boje
S neba će nam sinut bolje doba
— — — — — — — — — —

U mladačkoj zbirci moga oca još su dvije pjesme šifrirane, a šifra sastoji u izmjeni mjesta vokalima i pomicanju konsonanata od »b« do »c«, kako se lako razabire već iz prvoga stiha.

Ljubljansko nemškutarstvo malo je dirnulo moga oca, ali on nije sve osuđivao. On je znao dobro razlikovati Premrua od Trdine, Macuna od Bradaške. Nakon kratkoga boravka u Ljubljani zaputiše se prijatelji na Gorenjsko »per pedes apostolorum«. Kad dođoše u Kranj k rođacima Mošejovim, ostadoše ondje, posjetiše grob Prešernov; ondje uze moj otac sadržaj i okolinu za svoju novelu »Karanfil s pjesnikova groba«, a kad su poslije, prošavši Bled, zašli u Bohinj, na slap Savice, onda se raspali sav —

ne ilirski, ne hrvatski, nego opći slavenski patriotizam u mladoj zanosnoj glavi. Prijatna prvotnost, koja nije poznavala pretvaranja, nije poznavala etikete, koja je rekla svakomu što je istina, bobu bob, a popu pop, koja te je primala objeručke, a i svaku naplatu vraćala objeručke, vladala je onda na Gorenjskom. Kad je zagledao Savicu, poprište Prešernova »Krsta«, rodi se u duši moga oca pjesma, zadahnuta dvojakim impulzom: »Bohinjsko jezero« pjesma je, gdje biju boj u duši mladoga krotioca Pegaza dva elementa: jedno je vjera u sreću i budućnost svega silnoga slavenstva, a drugo veličajni mir i neprispodobiva ljepota krajine.

Blagi mir je na jezeru,
Tiha gora i tih dol,
a magle se lake stvore
Po svem kraju naokol
— — — — — — —

Ona je tek 1863. tiskana u »Naše gore listu«.

Vraćajući se prema Ljubljani, dođoše do Jezerskoga ili na sedlo Ljubel, — ne znam više, gdje je to bilo, ali to nam je otac morao više puta pripovijedati. Stigoše onamo kasno navečer, uđoše u neku kuću, što je nasamu stajala, da potraže noćište, ali u njoj ne nađoše ni duše, tek usred sobe ležao na stolu mrtvac, a uza nj gorjele dvije svijeće. Mladiće to nije prestrašilo, nego su kraj mrtvaca mirno prenoćili.

I opet se nađoše jednoga dana u Ljubljani, pa proslijediše put Venecije. Dašto, mladoj rasplamtjeloj mašti moga oca izmiješaše se sve one lagune, lidi, crkve, palače, mostovi, rami, sestieri, prnjavi gondolieri i crnooke Venecijanke, — to ga je sve prenijelo u neku natprirodnu dispoziciju, pa je njegova pjesnička bilježnica izgubila i opet nekoliko stranica — na kojima su napisani emfatični soneti. Valjda dvanaest godina kasnije napisao je glose tim stihovima, pa u jednoj takvoj glosi veli:

U Mlietcih sam te sročio,
Ti pjesmo vele luda,
Tad lud sam momak još bio,
Pa nevješt svem i svuda
A od čarobnog grada tog
Mi glava poludila
I tu si se, — to znade Bog
Ti pjesmo porodila.

Njegova zanesenost za Veneciju ima i jedno političko poticalo onoga vremena: Venecija se bori protiv Austrije, — a to je bilo dosta za mladoga panslavistu; gotovo krene u četu Garibaldijevu. I moj je otac bio iredentista, — no ne talijanski, nego hrvatski. Čitav je svoj vijek to dokazivao sa stotinama dokaza, u pjesmi, u prozi, a napokon i svojim životom. Sjećam se vrlo dobro: bio sam u III. normalnom razredu godine 1878., učiteljem mi je bio Cugšvert, koji se je bavio i komponiranjem. On me primi jednom, pa izrazi želju, da mu donesem kakovu pjesmicu u slavu tridesetgodišnjega vladanja Franz Josepha, pa da će je on uglazbiti. Ja odoh do oca, spomenuh mu želju učiteljevu; moj otac sjede nevoljko, pa ispjeva neke četiri strofe, a ja odnesoh to učitelju. Na najveće čudo svih nas donese idući svečani broj »Hrvatskoga učitelja« na prvoj strani pjesmu moga oca s njegovim imenom. Kad donesoh ocu taj

list, ražesti se, stane grditi učitelja, koji nije pitao, smije li postaviti ime i smije li pjesmu uopće tiskati, pa u jedu razdera list i zgazi ga.

Moj je otac uz mržnju na Austriju u Veneciji našao mnogo šta, što je vidio i naučio. Upoznao je Tiziana, Rafaela, Michel Angela, vidio Svetoga Marka, St. Maria dei Frari, San Zanipolo, upoznao je stare venecijanske novce. Nakrcavši se novih stvari znanja i zanosa, vraćaju se mladići u Zagreb, gdje ih čeka teška zadaća, — da biraju zvanje. Moj otac se otputi u Beč, gdje zamoli mjesto u c. kr. orijentalnoj akademiji, misleći se posvetiti diplomatskoj službi. Prijamni ispit položio odlično, a osobito je pobudio pažnju, što je jednako dobro govorio njemački, talijanski, francuski i madžarski kao i hrvatski. Ali sudeći po karti koju je njegovu ocu pisao Pavich Ritter von Pfauenthal, protektor moga oca u orijentalnoj akademiji, nije moj otac dobio mjesta radi toga, što je bio već onda prononsirani panslavista.

Kakogod je moj otac bio već za mlade dobi protivnik Austrije, ipak je »in camera caritatis« pjevao i njemački, pa je imao posebnu zeleno uvezanu bilježnicu, u koju je kadikad zapisivao njemačku pjesmicu. Na bojadisanoj fotografiji iz g. 1857., koja je za pedesetgodišnjicu njegove smrti često reprocirana, stoji on u novom fraku, a u ruci mu ta knjižica njemačkih pjesama. Sačuvan je pače jedan manuskript s ovim natpisom »Des Sängers Eigen, Quartetto. Gedicht von August Schönoa, Gesang von Franz Kreutz«. Na koncu dodano je »zu dem 21. Juni 1857.«, t. j. na imendan moga djeda. U kasnijim godinama požalio je moj

otac, što je njemački pjevao. Svoje njemačke pjesme pozajmio je tiskaru Karlu Albrechtu; poslije smrti Albrechtove imao je te pjesme Đuro Deželić, a njegov sin Velimir Deželić st. objelodanio ih je u Nastavnom Vjesniku.

Sada se upisa moj otac u zagrebačku pravnu akademiju, gdje su bili profesori iz upravnoga austrijskog zakonoslovlja dr. Matija Smodek, iz političkih znanosti dr. Pavao Muhić, iz mjembenoga i trgovačkog prava te suparbenoga postupka dr. Antun Molnar, iz rimskora prava i pravne enciklopedije dr. Emerik Šuhaj, iz kaznenoga prava dr. Antun Rojc, iz austrijskoga građanskog prava dr. Andrija Gostiša, i napokon iz kanonskoga prava Đuro Molnar.

Međutim ga već iduće godine 1858. povuče želja u Beč, pa kuša da se posveti medicini. »Sve je dobro išlo, dok jednoga dana ne dođe na kliniku neki čovjek, kojemu je trebalo nogu odrezati. Još je nekako išlo, dok su mu meso rezali i žile vezali, ali kad je trebalo piliti živu kost, smuči mi se, i ja objesih medicinu na klin«.

Tako nam je znao pripovijedati, kad je bio razgovorljiv.

*

Tako se primače godina 1859., a moj otac dobije, jamačno uz potvrdu svojih bivših profesora, stipendij biskupa Strossmayera, da ide u Prag, pa da uči pravo. Čini se, da je veliki biskup imao već onda na srcu hrvatsko sveučilište, pa je htio moga oca, za koga se znalo, da je inteligentan, a uza to govornik, pripraviti za sveučilišnu i političku karijeru. I moj otac ode u Prag. U ono kritično vrijeme, kad se ministar

Bach morao ostaviti svojih ljutih slavenofopskih principa, moj otac zaboravlja Univerzu. Havliček, Hanka, Rieger i mnogi drugi češki političari potegnuše ga sa sobom. Ti su ga ljudi vrlo oduševili, a njegov svakidanji boravak »u Fleka« i u »Souchurka« bio je za nj škola govorništva i češkoga jezika, pa se tako dogodi, da je stupio u uredništvo »Narodnih Listu«, da se je intenzivno počeo baviti politikom, tvrdo zastupajući slavenske ideje. A onda se upozna s Nerudom, drom. Sladkovskim, V. Halkom i Erbenom. Ti su ga primili, videći pred sobom mladoga, talentiranog čovjeka, i on pođe u pjesnike, te nastavi svoju pjesničku bilježnicu iz Slovenije i Venecije. U jednom pismu, koje je pisao biskup Strossmayer ministru predsjedniku grofu Rechbergu, ima jedan nepotpisani prilog, u kojem je opisana navala praške žandarmerije na jugoslavenske đake. Od te je navale osobito trpio Bugarin Zlatoje Račev; njega su pače zatvorili. Onda pođoše četiri mladića, jedan Poljak, jedan Čeh, jedan Bugarin, »und der junge Šenoa«, da vide što se dogodilo s onim zatvorenim drugom. Međuto i njih zatvoriše. Tek na intervenciju dra. Riegera i praškoga načelnika Vanke kod Statthaltera grofa Forgacsa, budu svi pušteni na slobodu. To je bilo početkom siječnja godine 1861., a dobio sam tu vijest iz biskupove korespondencije od g. prof. dra Šišića.

Kako se je moj otac posvetio lijepoj književnosti, to je mnogo trpjelo njegovo napredovanje u pravu. Moj ga je djed morao nemilo opomenuti. Odgovor na to bio je početak pjesme, koja nigda nije dovršena:

Dost je, oče! duša mi je tvrda
Kao živac kamen, udri l' o kam
Iskra prasnut će ti s njega
Zato slušaj, ti si otac a ja sin.

. . . . . .

U njegovoj pjesničkoj bilježnici nalazi se više takih započetih pjesama, a med piesmama nalazi se račun valjda za godinu 1860. Tu stoji:

Strossm.	300	Z. P.	60
N. L.	288	Kaz.	80

To znači, da je dobio od Strossmayera 300 forinta, od »Narodnih listy« 288 for., od »Zlate Prahe« 60 for., od kazališnih kritika 80 for.

Razumije se samo sobom, da je stanovanje moga oca bilo skromno. U pjesničkoj bilježnici od 27. veljače 1860. opisuje svoju sobicu:

»Pomisli, malena sobica. Dva prozora s izgledom u vrt, ormar, divan, stolac, postelja, stol na kome leži nekoliko slika, kiticah, na stieni o čavlu visi sablja . . .«

Vjeran drug mu je bio Žigec Šugh, njegov kolega, a poslije upravitelj šumarskoga učilišta u Križevcima, onda nesretni Lovro Mahnič, »Prijan Lovro«. — Nadalje družio se sa Slovencem Josipom Staréom, kasnijim direktorom zagrebačke realke. Ovaj kaže med ostalim o mom ocu: »Kadgod si došao u češko kazalište, uvijek si mogao vidjeti na lijevoj strani pod ložama naslonjena mladića plavokosa u crveno obrubljenoj surci s posavskim šeširom. Kad se je digao zastor, pazio je na najmanja gibanja, na svaku riječ glumaca«.

Prođoše dvije godine, moj se otac jednom otputi u Zagreb, i to na sam Božić. Kako po-

zdravlja sada Zagreb, videći da je došlo vrijeme mira i zadovoljstva. »186* budući pravnikom na praškom sveučilištu, proboravih božić na praznike u rodnom si gradu Zagrebu. Nebjeh ga vidio više godina. Medjutim se sve prevrnulo bilo. Slobodnije se disalo, življe se pisalo nù zemlja na novo cvjetala. Nije dakle ni čudo da su mi praznici prebrzo minuli, a ja nešto preko reda praznovao. Napokon valja mi se vratiti na nauke. Pri kraju mjeseca siečnja donese me večernji parovoz polumrtva u zlatni Prag. Razpremio sam se brzo, poletih med hrvatsku braću. Dà, bijasmo dobra braća, kao da nas je jedna majka rodila...«, onda je niknula ona oprosna pjesma:

Zbogom Zagreb-grade,
Ti moje veselje,
. . . . . .
U tebi mi nade,
U tebi sve želje.

Na jednom papiriću nalazi se bilješka, koja datira malo iza dolaska očeva u Prag: »Predlog, da se od pražkih Jugoslavenah sakupi uspomenna knjiga primaju u načelu: Ognjanić, Šugh, Kohn, Mahnič, Malin, Vidoević, Meixner, Radetić, Šenoa«. S tim je ljudima, a i s nekim drugima moj otac općio danomice, ali je osobito zavolio poljsko društvo, u koje ga uvedoše Mladočesi dr. Gregr i dr. Sladkovsky. Od Poljaka najmiliji mu je bio Branislav Grabowski, koji je i poslije više puta kod nas bio, dok je prolazio kroz Zagreb. On je pače negdje 1880. preveo očevo »Zlatarovo zlato« na poljski jezik. Moj je otac naučio u Pragu češki, a u

društvu Poljaka poljski, i to je učinilo, da se mnogo ugledao u poljske pisce, što su mu Rusofili vrlo zamjerali. Urednik »Srbobrana« Aca Popović obori se na njega, da je Polonofil i anticarista, ali mu moj otac odgovori, da je on prijatelj potlačenih Poljaka jednako kao što i poštenih Rusa, ali da one, koji ugnjetavaju narod, ne trpi, bili oni Poljaci ili Rusi. On je pače ruski razumio; ima pjesama od Nekrasova, koje je prepisao u svoju bilježnicu, ima njegovih prijevoda iz ruskoga, čini mi se od Turgenjeva, a ja se dobro sjećam, da je bio osobit prijatelj Malorusa, pa je i njihov jezik govorio. Njegovu je temperamentu pače više odgovarala ruska realistika, nego poljska romantika, ali s jedne strane poznavanje poljskoga jezika, a s druge vrijedni prijatelji, kao što je bio pokojni Franjo pl. Marković, idealista i romantik, dovedoše ga do toga, da je u pjesništvu pošao stazom Mickiewiczevom.

Moj je otac imao neobičan dar za učenje jezika. Spomenuo sam, kako je na prijamnom ispitu na orijentalnoj akademiji bio ispitan iz pet jezika, a sada je u Pragu za tri godine naučio poljski i češki, ali ovaj posljednji jezik tako, da je njime pisao — a i pjevao. Evo netiskana češka pjesma, koju je spjevao, kad je 1862. u proljeće, svršivši prava, odlazio iz Praga:

Již jdu — jak mladá vláštovka jsem přišel
Tam z meho jíhu na ten sever cizý
Již jdu — jak mladá vláštovka odletim
Vše co jsem prožil tady zase zmizi
Jen jedna srdci zustane pamatka
A to jsi ty o dívko moje sladka.

Jak vláštovka jsem hnizdo sobě stavil
V tem mladém srdci jak u mile střechy
A bil jsem šťasten divaje se na tě
Na tento obraz plny dětske těchy
Me hnízdo rozbořili mně odhani
Již jdu. — již jest po milem radováni.

Však jeste jednom musim se ti hlásit
Jeť ozvěna to blaženějši chvile
Po věčném štěšťi ať tvá nožka kráči
Jen nekdy pamatuj se dítě milé
Když k jíhu vláštovka za pozdvihne se
Že tam tě k dosi — ve svem srci nese.

Ova pjesma na neki način podsjeća na pjesmu »Oj vi magle...«, koja je ispjevana kod njegova dolaska u Prag, ali je tiskana tek god. 1864.

Godine 1862. bio je moj otac spreman da ostavi Prag. Svršio je prava, ali kako se je posvetio literaturi, a trebalo je uza to perom služiti svagdanji hljeb, zaboravio je sasma na stroge ispite. Već je početkom 1862. bio u Pragu urednikom »Slawische Blätter«, koji su u Beču izlazili; onda ga negdje sredinom godine pozove Karlovčanin Abel Lukšić, da dođe u Beč, da bude njegovim privatnim tajnikom, urednikom »Slawische Blätter«.

*

Polovicom godine 1862. dođe moj otac u Beč, nastani se u Josephstadtu, Buchfeldgasse br. 3. Znam točnu adresu; u »Polizeiberichtu« o mom ocu to je sve naznačeno, jer su na njega pazili sve do godine 1867. kao na vrlo pogibeljan element.

On je tobože bio poznat onda s nekim koncipistom u hrvatskoj kancelariji, pa je od njega doznavao kojekakve stvari, i to za novac, — kao da je jadni urednik plivao u zlatu.

Moj je otac, iako je svršio prava, još uvijek polazio u đačko društvo u Beču. Tu se nalazilo kolo Hrvata, Srba i Slovenaca, imali su svaki od njih svoje društvo, ali su ipak bili složni, obdržavali skupštine, na kojima su držani govori oštroga anticentralističkog sadržaja. Moj je otac dašto bio kolovođa med tim ljudima, njegov govornički talenat tu je našao pravo polje. Nije dakle čudo, da je bečka policija moga oca na oku držala cijelo vrijeme njegova boravka u Beču. Kad je ostavljao g. 1866. Beč, pisao je grof Belcredi vrhovnom policajmajstru u Zagreb, neka pripazi na toga mladoga žurnalistu, koji je »ein in politischer und nationaler Beziehung überspannter junger Mann«,dalje veli za nj, da je »ein rühriger Ultraslave«. Isti grof Belcredi piše banu barunu Šokčeviću 2. travnja 1866., da treba »sofort eine unauffällige Beobachtung des gedachten Journalisten einzuleiten«. Već 6. travnja odgovara Šokčević Belcrediju, da je učinjeno sve po volji gospodina Polizeiministra, a 19. travnja piše Polizeikommisär zagrebački Strobach gospodinu Belcrediju sve, što je mogao saznati o mom ocu, gdje je stanovao u Beču, kad je prispio u Zagreb, ali nije ništa mogao naći o svezi moga oca s hrvatskom kancelarijom.

Među đacima onoga vremena našao se Turopoljac Đuka pl. Leder iz Kurilovca, koji je studirao prava. S njime se moj otac vrlo dobro pogađao, pa je nastala između njih neka po-

vjerljiva veza. Đuka Leder, nećak moga djeda Ištvanića, pripovijedao je mome ocu o turopoljskim odnosima, o strankama koje su ondje nastale, o borbama političkih protivnika, — a moj je otac to slušao, pa se rodila u njegovoj fantaziji pripovijest »Turopoljski top«. Nije sam slutio, od kakoga će zamašaja biti ta pripovijest za njegov poznji život.

Onih je bečkih godina punio moj otac izvornim i prevedenim pjesmama i pripovijestima, pa poučnim i kritičnim člancima i feuilletonima »Naše gore list«, »Glasonošu«, »Slawische Blätter« i »Oesterreichische Revue«. Zanimljivo je znati, da je med ostalim pjesmama izašla u »Glasonoši« pjesma »Crnogorska štamparija«, za koju je Abel Lukšić, redaktor »Glasonoše«, dobio neki visoki crnogorski red, namjesto moga oca. Dašto, mome ocu nije bilo ni nakraj pameti, da se žesti, da potraži za sebe taj red kao autor pjesme.

Tiskana je nadalje u »Glasonoši« g. 1865. novela »Primadonna«, a pod naslovom stoji »napisao A. Šenoa«. To je očito griješka, jer bi u najboljem slučaju trebalo biti »pohrvatio A. Š.« G. dr. Barac u lijepoj knjizi o mome ocu ne spominje »Primadonne«, jer zna, da je ona izišla u jednoj bečkoj reviji mnogo prije nego u »Glasonoši«. Još jedno. Pred jedno dvaest godina stane pred mojim stanom u zgradi »Matice Hrvatske« pokojni veliki župan Bude Budisavljević, dobar prijatelj moga oca, a mene je poznavao još kao dječarca, pa mi je govorio »ti«. Ja upravo izađoh iz zgrade, kad on:

— Stani, momče, da nešto vidiš! Eto »Primadonna« njemačka, a nešto prije tiskana od

one u »Glasonoši«; tiskaše je u jednom bečkom listu, a njezin se autor zove »Sch.« Ne ću da moga pokojnoga pobratima krivim plagijatorstvom. On je već godine 1865. imao toliko sujeta, toliko invencione snage, da je moj Švabo, autor »gorke limunade« ne bi imao, da doživi Matuzalemova ljeta. Nego čuj, momče! Meni se čini, kao da sam ja »Primadonnu« već negdje prije čitao, da je to bilo negdje u poljskim novinama. Međuto svejedno: jedna značajka manjka u toj pripovijesti, a nalazi se u svakoj tvoga pokojnoga roditelja. To je Zagreb! Bez toga nema Šenoe«.

Kako je ta novela došla u prvi svezak sakupljenih djela moga oca u Matici Hrvatskoj? U katalogu pripovijesti i pjesama, koji je moj stric Julijo učinio odmah poslije smrti očeve, nema »Primadonne«. Međutim, kako je prva sveska tiskana tek godine 1883., to je netko drugi, pregledavajući časopise, našao ono »napisao A. Šenoa«, pa je uvrstio i »Primadonnu« med očeve novele.

Kako moj otac nije dobivao od kuće ništa, kako je Strossmayerov stipendij prestao, kad je on svršio prava, a ono, što je dolazilo od »Glasonoše«, »Slawische Blätter« i »Oesterreichische Revue« nije bilo stalno, nego težak i naporan posao bez perspektive, trebalo se ogledati za nečim stalnim. Iza polemike s Acom Popovićem o simpatijama za Poljake, presta moj otac surađivati u »Pozoru«, ali se sada opet javi. Moj otac, ćuteći da će biti sigurniji i potrebiji na »rođenoj grudi«, primi poziv »Pozorov«, pa se već 1. travnja 1866. nađe u Zagrebu.

Već je spomenuto, da je o mom ocu pisao grof Belcredi barunu Šokčeviću, a zagrebački policajmajstor Strobach Belcrediju. Zagrebačko se redarstvo sada uzbuni, a sve radi povratka u svoje rodno mjesto jednoga žurnalista, koji je bio sklon Slavenima. Atmosfera je bila nesnosna: garibaldinci i panslaviste bili su na dnevnome redu. Sjećam se dobro, što mi je pokojni dr. Ivan Zahar pripovijedao. On se u ono vrijeme vratio u Zagreb kao apsolvirani pravnik; zvao se Ivan, pa se zvao Zahar, a nosio je dugu plavu bradu. Pravi pravcati panslavista. Pozvaše ga k policiji, naložiše mu da obrije bradu, da se piše Johann ili Janko Zacher, a ne Zahar. Razumije se, što je tek moralo biti sa žurnalistom i panslavistom, koji je u Pragu i Beču imao tako slabe konduite, kao moj otac.

Svakako to nije trajalo dugo. Austrija bi potučena u Češkoj od Prusa, ali ne izgubi ni pedlja zemlje; ona potuče Talijane, ali izgubi sve posjede u Italiji. Sada su Hrvati postavljeni pred dilemu: ili u »regenerirani« Beč, ili u »nade puni« Budim. Znam, da je moj otac bio očiti protivnik Beču, ali znam, da je bio i protivnik Budimu. Previše mu je u pameti ostala slika, kad je s »Kriegszahlmeisterom« bježao pred silom madžarskom, dobro je pamtio slatka obećanja i ružne zasjede, koje su Madžari spremili banu Jelačiću na Blatnom jezeru. Moj je otac pače tajio, da zna madžarski jezik. On se povuče s političkoga polja, pa se sasma posveti literaturi. Pisao je doduše članke političkoga sadržaja u »Pozor«, ali bez potpisa.

Koncem godine 1866. svršavaju se »Wanderjahre« moga oca, on sjede u Zagreb, a da se

nigda više ne odijeli od svoga miloga rodnoga grada.

*

Pokojni direktor Starè, drug moga oca kao đak u Pragu, osobito je istaknuo u spomenčlanku u Ljubljanskom Zvonu g. 1882., kako je moj otac marljivo u Pragu polazio kazalište, kako je dobro upoznao češki i tuđi repertoar, što se davao na Narodnom divadlu; znajući francuski, upoznao je francusku dramu i komediju u originalu, u Beču je vidio, što je bilo vrijedno u njemačkoj klasičnoj literaturi. Sada, kad se je vratio u Zagreb, nađe, da je »narodno« kazalište najbolji rasadnjak Nestroya, Benedixa, Raimunda, Raupacha, da oni, koji grme i oblače našim kazališnim nebom, cijene više Gutzkowa i Birch-Pfeifferovu od Shakespearea, Racinea i Moliera.

Kao kritičar »Pozora«, moj se otac stavi na antigermansko stajalište, videći, da je dosadanji repertoar samo rezultat desetgodišnjeg germanizatorskoga sistema. Tu se razvije borba, u kojoj je moj otac imao dva protivnika: zaslužnoga pjesnika i dramatičara Ilirca dra Dimitriju Demetera, koji je bio upravitelj kazališta, i koleričkoga Špiru Dimitrovića Kotoranina, koji je znao prisvojiti monopol na sve prijevole. Demeter je shvaćao stvar s artističkoga gledišta, Dimitrović sa tekovne strane, zato i jest »pourparler« Demetra i moga oca skroz artistički, dok je invektiva gospara Špire bila skroz neozbiljna za literata i umjetnika. Spomenuo sam već, kako je S. D. K. (to je bila Špirova marka) spočitnuo mome ocu, da mu otac ne zna hrvatski! Raspra se svršila time, da je moj otac postao artistič-

kim ravnateljem kazališta, a Demeter dobio mig, da se smiri, a plaća mu je ostala ista.

Možda je u tom imenovanju moga oca bilo ono: »promoveatur ut amoveatur«.

*

»Turopoljski top« došao je već godine 1865. u Turopolje, onda dođoše »Zagrebulje«, pa »Glas od Gradne« — sve je to pobudilo interes za moga oca i u manjim mjestima od Zagreba. Đuka pl. Leder dođe u Zagreb, pa se dogovori s mojim ocem, da će obojica posjetiti narodni ples u Velikoj Gorici. Imam pozivnicu za taj ples; zlatom je tiskana na vrlo glatkom papiru.

POZIV

na sjajni

GRADJANSKI BAL

koj ćese obdržavati

u svratištu »biele ruže« u Vel. Gorici

dne 31. Siečnja 1867.

Za mnogobrojni posjet umoljava

Ulaznica 50 novč. Antun Mrzljanović
gostionik.

———

tisak D. Albrechta

Na drugoj je strani ispunjeno rukom »g. Gjuri Ištvaniću s obiteljom.«

Kako su sve djevojke u Velikoj Gorici znale, da dolazi autor »Turopoljskoga topa« na taj ples, odlučiše, da će doći u narodnom odijelu, u crvenim i modrim i svilnim prslucima.

U obitelji Đure pl. Ištvanića bijahu tri kćeri dorasle plesu: za najstarijom Anđelinom otimahu se oči setrića joj Đuke pl. Ledera, a dvije mlađe Slava i Anka bijahu slobodne.

Ištvanići su stara turopoljska familija, plemići su od polovice XIII. stoljeća, od kralja Bele, a imali su zadružno imanje iza crkve u Velikoj Gorici. Početkom XIX. stoljeća podijeli se zadruga, a moj pradjed Mikula sazida posebnu kuću, koja stoji još i danas. On je imao četvero djece, moga djeda i tri kćeri, od kojih je jedna pošla za zagrebačkoga majstora Senečića, druga za kurilovačkoga plemića Ledera, — to je mati Đukina — a napokon treća, »teca s Plesa« Plepelićka, osta seljanka. Moj djed svrši škole u Zagrebu, dođe u Goricu, posta asesorom i bilježnikom plemenite općine turopoljske u Velikoj Gorici, i oženi se s Eleonorom Pöltl, kćerju bečkoga trgovca. Četiri kćeri i jedan sin, apsolvirani medicinar, njihova su djeca, ali je jedina moja majka, druga kći, sve preživjela; sve je drugo pomrlo od sušice. I sama moja baka umre 18. listopada 1860. Moj se djed oženi po drugi put. Bio je silan čovjek, gotovo dva metra visok, a vrlo flegmatičan.

U određen sat doveze se moj otac i posjednik iz Podotočja Maninger poštanskim kolima sa nešto udaljene postaje u Gorici.

Kad je moj otac stupio u dvoranu, tako pripovijeda moja majka, obuze žensku mladež neki strah, jer je mladež onoga vremena govorila redovno klasičnom njemačko-hrvatskom makaronštinom, a poznato je bilo, kakav je tome protivnik bio moj otac. Moj je djed bio u dvorani

sa svoje tri kćeri i sa sinom Mirkom. Otac se na čas zagleda u drugu kćer Ištvanićevu.

— Ova, ili nijedna druga, reče.

»O uskrsu bilo . . .« na 25. ožujka, kad je isprosio moju majku.

Na 20. lipnja, dan prije imendana moje majke, godine 1868. vjenčaše se moji roditelji u goričkoj župnoj crkvi Snježne majke božje.

Na svadbu je bilo pozvano mnogo gosti. Vjenčao je mlade dobar prijatelj moga oca, Nikola Folnegović, župnik vukovinski, svadbeni je kum bio dr. Ivan Dežman, kuma još danas živuća gospođa Josipa Jugović, svjedoci bijahu M. Bedeković i Ljubica Janda, udata gospođa pl. Melinčević. Osim ovih dođoše iz Zagreba moj djed, dašto crno odjeven, stric Julije, napokon knjižar zagrebački, popularni Karlo Albrecht.

Očevi poznanici i prijatelji različno komentirahu ženidbu njegovu: većina se složi u tom, da ga je šteta, jer da će sada njegova Muza zanavijeke zaspati. Moj je otac to opazio, pa im je odgovorio još dosad netiskanom pjesmom:

Doviknuše si šuše
Oženio se brat;
Sad gusle, tako duše,
U zapećku će spat.

Sad neće žarke rime
Mladića grijat već,
Već usred ljute zime
Od ila topla već.

Sad neće skladna knjiga
Opajat svu ga noć,
Za kruh je prva briga,
Za kruhom valja poć.

Već nektarova loza
Razblažit neće njeg,
Dà, gladak put je proza
Pa čemu gazit brieg?

Ah, mile moje šuše,
Vaš račun baš je kriv,
Dà, tako meni duše
Još jesam zdrav i živ!

Koncem godine 1868. dobije moj otac mjesto prvog bilježnika kod grada Zagreba, pa mu je tako otvoren put u gradski arhiv, i on poče raditi svoj prvi historijski roman »Zlatarovo zlato«. U Svilarskoj ulici, u kući kovačkoga majstora Matice, sada Preradovićeva ulica br. 1., sklonili se mladi, pa je ondje otac prevodio »Romea i Juliju«. U istoj se kući rodih i ja 2. srpnja 1869.

Premda je moj otac bio priklon kazalištu i premda ga je upravo studirao, a njegove su reforme bile mnogo važne za razvitak naše prikazivačke umjetnosti i repertoara teatra, ipak njemu samomu kao da nije bilo dano, da stupi kao autor na daske. Godine 1865. napisao je komediju »Zorica«, poslije prekrštenu u »Ljubicu«. Sasma je pogrešno reći, da je ta komedija propala, jer je bila prepaprena; nego je otac prikazao prevjernu fotografiju figura, koje su uistinu živjele u Zagrebu, — koje su, na žalost,

bile u nekom intimnom snošaju s mjerodavnim faktorima kod vlade i, opet na žalost, kod kazališne uprave. Onda je nekoliko puta počeo da piše dramu, zapravo tragediju »Slavku«, ali je ostala ta drama samo fragmenat; ni forma drame u versima, ni sama okolina drame, — polapski Slaveni u davnini — nisu prijali njegovu historijskom, ali realističkom književnom temperamentu.

Usred mirnoga obiteljskoga života mojih roditelja poče tadanji ban Levin barun Rauch sa svojim proskripcijama. Jednoga dana pozove on moga oca k sebi, pa mu reče, kako zna, da je moj otac dobar i spretan stilist, da je obrazovan, da se razumije u »političke« stvari, pa ako hoće da napusti sadanje svoje djelovanje u opozicionalnim novinama, da će mu sreća poslužiti, da ga čeka pače veoma lijepo, visoko mjesto.

Moj je otac znao, o čem se radi, pa jednostavno odgovori:

— Preuzvišeni, previše tražite od mene: Ja radim i pišem onako, kako mislim, da je pravo; ovo je moje osvjedočenje, a drukčije ne mogu i ne ću.

Nato se ražesti preuzvišeni, pa zaprijeti mome ocu, da će ga riješiti službe. Moj otac dođe kući, da pripravi majku, kako ćemo seliti u Prag, gdje mu je obećano mjesto glavnoga suradnika kod »Narodnih listu«.

Mog se oca teško dojmilo, što su u Rauchovu vojsku otišli toliki ljudi, koji su bili za Bachova ministarstva ljuti neprijatelji germanštine, pa je tome dao i oduška u pjesmicama, koje ostadoše do najnovijega vremena netiskane, — radi državnoga cenzora. Svakako je bio znatan razlog,

što je otac mislio otići u Prag, — ta redakcija »Pozora« morala se seliti u Beč.

To se nabrzo osujetilo padom baruna Raucha negdje pod konac 1869. godine. Na njegovo mjesto dođe kao »locumtenens« najprije Koloman Bedekovich, a onda Ilirac, prijatelj Draškovićev, Antun pl. Vakanović.

Već je spomenuto, da je moj otac postao godine 1868. prvi gradski bilježnik, godine 1871. na 31.prosinca postade veliki gradski bilježnik, a njegova molba za promaknuće bude uslišana za načelnikovanja Matije Mrazovića, i on postade 15. siječnja 1873. senator grada Zagreba. Uz veliki i dosadni posao kod gradskoga poglavarstva, spadaju ipak ove posljednje godine u najproduktivniji dio čitava njegova života. Od godine 1868. do onda, kad je postao gradskim senatorom, bio je artistički direktor u kazalištu. Tu se bavio osim običnim kazališnim poslom, najviše prevođenjem tuđega repertoara. Od njegovih prijevoda znatni su Shakespeareova tragedija »Romeo i Julija«, onda komedija »Mnogo vike ni zašto«; iz francuskoga prevodio je najviše, od Sardoua »Dobričine seljaci«, od Scribea »Jelva, sirota ruska« i »Priče kraljice navarske«, od Girardina »Mentor u škripcu« i »Urarov klobuk«, od Racinea »Fedru«, od Delavignea »Marino Falier«, od Bayarda »Prvi megdan mladoga Richelieua«, od Labichea »Sljeparija« i od Melesvillea »Valerija«. Iz češkoga preveo je Klicperinu komediju »Dobro jutro« i Kollara »Magelonu« i »Mravce«, dok ima dosta većih i manjih fragmenata, koji po tekstu sudeći moraju biti iz češke literature, ali na žalost bez naznake autora. Iz njemačkoga ovi

su prijevodi: od Bauerfelda »Velika gospoda«, od Castellija »Zagorka«, od Waldecka »Kardinalovo kumče«, od Grazera »Dozrela dinja« i od Birch-Pfeifferice »Cvrčak«. Osim ovoga preveo je librete za Balfeovu »Ciganku«, za Gounodova »Fausta«, za Flotowu »Martu«, Kreutzerovu »Noć u Granadi«, Smetaninu »Prodanu nevjestu«, a za Zajčevu operu »Lazaroni« napisao je sam libreto.

Dvije su bile želje moga oca u ono vrijeme, a nažalost ni jedna se nije ispunila.

Kad je godine 1874. sjeo na bansku stolicu Ivan Mažuranić, neplemić, nevojnik, činilo se, da su političke nade moga oca ispunjene. Moj se otac nadao, da će dobiti mjesto arhivara kod zemaljske vlade; on je mislio, da je to zaslužio, jer je njegovo »Zlatarovo zlato« bilo koncem godine 1872. vrlo lijepo primljeno. Međutim zla sreća htjede, da je Mažuranić imao Demetrovu sestru za ženu, a njegova je kćerka pošla za Napoleona Špun-Strižića, od malih nogu konkurenta moga oca u naukama, a sada i u pjesništvu: arhivarom posta Josip Miškatović, dotada urednik »Obzora«.

Drugi je »pium desiderium« moga oca bio, da se posveti političkoj karijeri. On je polazio u Vel. Goricu k djedu, svakih bi ferija proveo ondje bar tjedan dana. Bio se upoznao sa župnicima u Turopolju. U Gorici je bio župnikom Kos, a njegov je kapelan bio do godine 1874. poznati »mladi gospodin« Jankica Puškarić. Poslije smrti Kosove dolazi u Goricu Kolarić; u Novim Čičama Batić, u Vukovini dobar prijatelj moga oca Nikola Folnegović, u Odri Barabaš, na Kravarskom Očić, u Dubrancu Peterca, a u Šćitarjevu Jelenčić. Govoreći s njima, moj je otac dobio mig, da kandidira za narodnoga zastupnika. Svi su mu ovi rekli, da će svoje ljude predobiti za njega, osim Barabaša i Peterce. Već se je i prije na to mislilo, godine 1873.; svak moga oca Mirko piše, da je sve spremno. Ali onda još ne dođe do izbora; tek u idućoj periodi, dakle valjda godine 1878., kandidirao je doista moj otac, a župnici mu i opet obrekoše pomoć. Nađe se onda protukandidat Vinko Seitz, ljekarnik gorički, koji je bio »unionista«, ili, kako se onda govorilo, Madžaron.

Dođe do izbora. Moj je otac rano otišao iz djedove kuće. Kad je zvonilo podne, sakrio sam se ja u grmiću pod kestenom pred crkvom. Najednom dođe moj otac, išao je kao obično brzo, jednu ruku metnuo na krsta, a drugu zakučio u zakopčani kaput. Bio je mrk, zamišljen. Ode u djedovu kuću. Kad sam došao kući i ja, stavi moja majka prst na usta. To je značilo, da valja šutjeti. I ja, i moja sestra i dvije moje mlađe tetke šutjeli smo za cijeloga objeda kao zaliveni. Otac je šutio; i djed je šutio. Najednom reče moj otac zamišljen, gledajući preda se:

— Ja nisam računao na turopoljsku gospodu, oni su od pamtivijeka »unioniste«, ali da me nije prevario ona rđa Jelenčić sa svojim ljudima, ja bi danas imao znatnu većinu.

Poslije dugo godina doznao sam od Očića, vrijednoga župnika kravarskoga, kojemu je bilo devedeset i šest godina kad je umro, da je Jelenčić dao vjeru ocu, pa da su Posavci išli za Jelenčićem kao ovce, a on da ih je zatjerao u Seitzov tabor, ali da je pokojni Štefica Josipovich, komeš turopoljski rekao:

— Je, Jelenčić je moj prijatel, ali je ipak vu tuj stvari, sit venia, pleno titulo, — pajcek.

Pokojni je komeš veoma štovao moga oca.

*

Godina je 1873. prva godina moga pamćenja. Iz Svilarske smo se ulice preselili pod Kamenita vrata u Kipnu ulicu (danas ulica Pavla Radića); no ondje nismo dugo boravili, roditelji, ja i sestra, već se preselismo u Visoku ulicu, u kuću Ivana pl. Zajca. Dva su moja brata, Stanko i Rado, ondje umrli od difterije, dok je mene i sestru mi Dragu zaklanjala originalna gospođa Natalina Zajčeva u svom velikom vrtu, koji se spušta u Tuškanac. Vrlo su srdačni odnosi bili izmed mojih roditelja i obitelji Zajčeve. Zajc je došao u Zagreb negdje godine 1870., na poziv moga oca i dra. Ivana Dežmana.

Godine 1873. spremi moj otac za Karla Albrechta, a zapravo za svjetsku izložbu u Beču, »Vienac izabranih pjesama hrvatskih i srbskih«, za ono vrijeme vrlo elegantno izdanje, pa ode s majkom na izložbu u Beč.

Tek što se vrati, ode i opet kao član ophodne komisije na otvorenje nove pruge od Karlovca do Rijeke; on je imao napisati tekst za ilustrirano djelo o toj željeznici, koje je danas, nažalost, vrlo rijetko. Ujedno je opisao tu prugu u podlisku »Obzorovu«.

Još je jednom moj otac otišao u Primorje. Prijatelj njegov i drug Bude Budisavljević bio je kao krajiški činovnik određen, da prisustvuje kolaudaciji tako zvane Rudolfinske ceste, što vodi od Ogulina u Novi. Budisavljević se sjeti, pa pozove moga oca, da i on sudjeluje. U kasnu je-

sen odveze se otac željeznicom u Ogulin, ondje ostade preko noći, idući dan ode kolima do Jasenka, a treći dan do Novoga. Taj je put opisao godine 1880. u »Viencu«. U Novom je posjetio kuću vrijednoga i uglednoga građanina Sriče, a odande otplovio parobrodom u Senj. Pripovijedao je poslije vrlo rado, kako ga je na putu iz Novoga u Senj stigla ljuta bura, pa nisu mogli pristati u Senju, jer ga nisu vidjeli od morske prašine. Kapetan na parobrodu, starom »Hrvatu«, na kome je moj otac putovao u Senj, bio je pokojni Akačić, a taj se je kasnije više puta sjetio te ekspedicije, pa mi je pripovijedao, kako su sâm on, moj otac i netko treći gotovo čitavu noć igrali tarok, a tek pred zoru pristali s teškom mukom. Ta je bura bila modelom za onu buru, koju je moj otac opisao u prvom poglavlju »Čuvaj se senjske ruke«, onome vještom opisu u »Vinku Hreljanoviću«, a i sastanku »Ligaša« na otoku Prviću u »Kletvi«.

U Senju bude vrlo lijepo primljen kod obitelji Krajacza i Polića, ondje nađe stare drugove prošloga desetgodišta, profesora Radetića, Milu Magdića, pa »don Carlosa« Jambrečaka, upozna se s nekim kanonicima, a od ovih dobi popis svih senjskih familija za vrijeme uskočke bune. Ovo je putovanje rodilo pripoviješću »Čuvaj se senjske ruke«, a upravo je čudno, kako je pogođena čakavština »nebogoga« Senjanina i štokavština Juriše Orlovića.

Već se u ono vrijeme počeše sabirati oko moga oca mladi ljudi, Mrazović, Jorgovanić, Kotur, Vončina; osobito je moj otac volio razgovarati s Lackom Mrazovićem, koji je poznavao dobro Italiju i Dalmaciju, ali i s Koturom

i Vončinom, koji su parobrodom bili prošli zapadnu obalu Evrope. To je uostalom lijepo prikazao pokojni Milčetić, koji je mnogo dopisivao s mojim ocem. Jorgovanić-Flieder, autor »Baruničine ljubavi«, bio je često bolestan; silno se veselio, kad su njegovi poznanci došli k njemu u malu kućicu na putu od Sv. Ksavera prema Šestinama. Sjećam se jednom, poslije jakoga nevremena, uze otac kola i mi se odvezosmo do Jorgovanića. Ondje se bijahu skupili svi mlađi ljudi, koji su radili u »Hrvatskom domu«, pa J. E. Tomić i I. Kostrenčić. Bilo je tu veselja, komedije, a najviše onda, kad je Tomić ubrao kitu različnoga poljskoga cvijeća i drača, a moga su oca odsudili, da svakoj biljci dade ime jedne od glumica ili pjevačica narodnoga kazališta. Išlo je tu mnogo na račun Jorgovanićev, jer je on volio mladu glumicu Tonku Mačuku, koja je poslije postala njegovom ženom, a ove godine umrla kao gospođa Savić, revna članica našega kazališta.

Moj je otac odlučio godine 1875., da će na uskršnje praznike u Italiju, pa da će i majku sa sobom uzeti. Trebalo je da se spreme; otac je studirao venecijansku historiju, čini mi se Molmentija, čitao vodič Gsell-Felsa, kombinirao, što valja pogledati u sjevernoj i srednjoj Italiji, da što više vidi, a što manje potroši. U tom su mu Mrazovićeve bilješke vrlo dobro došle.

Neko dvije nedjelje pred sam Uskrs otpute se moji roditelji najprije u Trst i Miramare. Iza kratkoga vremena odu željeznicom u Veneciju. Kako su došli kopnom, nije Venecija učinila na moju majku onaj dojam, koji dobiva putnik do-

lazeći s mora, gledajući najednom Campanile, San Giorgio Maggiore, Maria della Salute i Palazzo Ducale. Upravo pred tom palačom rodi se u moga oca ideja za pjesmu »Propast Venecije«. Za malo dana prijeđoše Po pa se digoše na sjevernu stranu Apenina do Bologne. Sjećam se, da su nam donijeli s puta malu limenu gondolu, i bolonjski Torre Asinelli. Za dva dana dođoše u Fiorencu. Tu je bio moj otac najviše zanesen, pa je to valjda i povod, što nije bilo vremena, da što notira; ipak mi se čini, da je pjesnički fragmenat »Liberat« uzet iz historije fiorentinske. U Fiorenci primi pismo od Lacka Mrazovića, koji mu zavida na lijepom putu, daje mu još neke upute, pa mu javlja, da profesor Armin Šrabec stanuje na Lungarnu, te ga moli, neka ga posjeti. Na sam Veliki petak osvanuše otac i majka u mirnoj Pisi. Tu nađe otac dva sujeta, i to za pjesme »Veliki petak u Pisi« i »Lanac«. U subotu provezu se kroz onih devedeset tunela Rivierom di Levante u Genovu, gdje proboraviše uskršnju nedjelju i ponedjeljak. Moja nam je majka često pripovijedala, kako su silne skupine cvijeća ležale one nedjelje u katedrali San Lorenzo i Madonna dei Carignani. Iz Genove spustiše se preko Bocchete u padsku nizinu, u kapitalu Piemonta, u Torino. Sjećam se dobro, kako je otac šećući jednom s kanonikom Račkim oko Cmroka pripovijedao o velikoj razlici sjevernih i srednjih Talijana, poglavito izmed Torineza i Toskanaca, tužio se kako je u Torinu slabo koga razumio.

Preko Milana i Verone odoše u Veneciju, a onda preko Trsta kući. Dašto da je za moga oca bilo od velike vrijednosti to putovanje, no ne

možda za to da zna, u kojoj galeriji visi koji Tizian ili Rafael, već uspoređivanje pojedinih gradova, pa rezultanta njihovih vrlina i poroka, i prispodabljanje s našim odnosima čine osobitu korist toga putovanja.

Jedna je tragikomična stvar dočekala moje roditelje, kad se vratiše sa puta. Župnik u Velikoj Gorici nije bio osobit štovatelj talijanske umjetnosti, a navlastito arhitekture; nije bio ni bibliofil, — a sestra je moje majke bila mlada neznalica, pa su njih dvoje tajno zaključili, da će razveseliti moje roditelje, kad se vrate u Goricu. Imao je gospodin župnik znamenito djelo M. Moro, Venezia monumentale, od samih ilustracija grada Venecije, a još iz XVIII. vijeka, pa je već onda imalo to djelo veliku vrijednost. To je dvoje, prečasni gospodin i moja tetkica, riješilo starih korica one ilustracije, pa je krasnim starim slikama, velikim kao arak papira, oblijepilo naš poštovani turopoljski W. C. Nitko sebi ne može predstaviti ono čudo, onu žalost, ono ogorčenje, koje je moj otac ćutio, kad je spazio tu prekrasnu izložbu. Kušao je da skine te slike s hrastovih dasaka, da ih opet metne u »status quo ante«, ali na žalost, tetka je Anka skuhala stolarsko ljepivo, pa su klasične slike venecijanskih građevina voljele ostati na turopoljskim daskama, nego otići u zbirku moga oca.

Bilo je jedne nedjelje ljeta 1875. Mi se spremismo da odemo u Svetu Nedjelju, pa da se moj otac odazove pozivu župnika, poslije kanonika Vrevca. Dođosmo do Podsusjeda; tu se trebalo prevesti preko Save, jer mosta još nije bilo. Otac, majka, sestra i ja spustismo se do obale, ali prijevoz je bio na drugoj, desnoj obali Save. Viknuo otac, vikala mati, nas smo se dvoje derali, što nas je grlo nosilo, — ali ni duše. Na cesti, koja s onu stranu rijeke vodi u Svetu Nedjelju, vidjesmo župnikova kola, kako su došla, — ali smo ih opet vidjeli, kako su otišla, ne našavši nikoga. Mi opetovasmo našu indijansku viku: to je bio posljednji napor, jer je otac bio odlučio, da idemo na objed starome Čakaniću, ocu pokojnoga profesora kriminaliste na našem sveučilištu; taj je gospodin imao u Podsusjedu gostionicu. Napokon se izvuče iz neke barake s onu stranu Save čovjek, protre oči, a na naše povike okrenu se, pa prijeđe prijevozom na lijevu obalu, gdje smo mi čekali. On je tvrdo spavao, pa je prečuo, kad je došao vlak iz Zagreba. Prevezosmo se preko Save, pa nastavismo naš put »per pedes apostolorum«. Župnik se je silno radovao, što smo došli, ali je strašno grdio staroga kočijaša, što nije išao da probudi »puha Harona«, koji prevozi zagrebačke duše u svetonedjeljski purgatorij. »Pospani puh« i »Haron« bili su časni pridjevci, koje je moj otac dao onome sanenom savskom gondolijeru.

Osim nas bili su na objedu još jedno dva tri poštovana Samoborca, pa su pozvali oca i nas u Samobor, da će nas odvesti u Mokrice.

Malo vremena iza godine 1872., kad je izišlo »Zlatarovo zlato«, prevede to na njemački Podrmansky, svak moga strica Julija, pa izda prijevod godine 1874. Moj otac nije bio s tim prijevodom zadovoljan, pa je zato »Diogenesa« preveo sam na njemački. Međuto njemački je prijevod »Zlatarova zlata« čitao mokrički grof Auersperg, pa kad smo došli na poziv onih Sa-

moboraca (bio je među njima i pokojni Reizer) u Mokrice, primi nas stari grof vrlo lijepo. Sjećam se dobro njegova lica, zlatnih očala, bijele kose, pa »Kaiserbarta«: pozdravi nas, pofali se, da je čitao »Das Goldkind«, čestitao onda mome ocu, poveo nas po svem gradu, a napokon u prekrasni park, pokraj velikoga drvenog križa, gdje se nalazila njegova obitelj. Moj je otac, čini mi se, onda snovao »Seljačku bunu«, pa mu je vrlo dobro došao ovaj posjet u Mokricama. Ne znam, što su razgovarali grof i moj otac, čitava naša pažnja obratila se na staru gospođu groficu, jaku, široku, glasa kao nekud iz polupana lonca, podbradak joj procvao jakom gušom, na nosu joj još onda nemoderne oble očale, a u ustima — cigara. Čuo sam onda, kako je stari grof mome ocu rekao, da će ga sjutra ili prekosjutra nešto zamoliti. I mi odosmo.

Za dva dana dođe pismo od grofa Auersperga mome ocu, gdje mu javlja, da on i grofica, uopće sva njegova obitelj ostavlja Mokrice na tri mjeseca, pa da će mu osobita čast biti, da pozove autora »Zlatarova zlata« na dva mjeseca u Mokrice s obitelju; ondje će dobiti sve što žele. Pače mu je stavio obiteljski arkiv na uvid.

Mi smo se spremali, brojili dane, kombinirali, kako ćemo se na gospodskim kolima voziti preko Brežica u Mokrice. Bile su nam pune ruke posla, kad jednoga dana dođe otac kući, pa reče ukratko:

— Djeco, otišle Mokrice rakom fućkat.

Majci razjasni, da je grof Auersperg navalio oštro u Reichsrathu, u Herrenhausu, na Slovence, a otac mu je nato napisao kartu:

»Autor »Zlatorova zlata« ne može da primi gostoprimstvo od neprijatelja Slovenaca«.

Mi nismo znali o čem se zapravo radi, pa se za čas rastužismo, ali nas otac brzo umiri:

— Mi ćemo mjesto u Mokrice — u Dobrnu.

Sve je bilo spremno da odemo, kad najednom dobijem ja skarlatinu. Tri sam nedjelje odležao; u početku je bila majka uz mene, a kad minu pogibelj, odoše majka i sestra u Dobrnu, a ja ostadoh ocu na brizi. Sjećam se dobro, kako je bio otac za me zabrinut, kako je provodio čitave sate uz moj krevet, kako mi je znao dugo i lijepo pripovijedati, kako mi je donio »Robinsona« i »Odkritje Amerike«. On je za to vrijeme izvješćivao majku o mom zdravlju, sam se spremao da započne novi roman, koji se je zvao onda još »Matija Gubec«. Med ostalim piše majci: »Marička mi je htjela urediti sobicu, pa je sbacala sve moje knjige, bilježke, cedulje i plan za Gubca zajedno s novinama u jedan kup, gdje sam si sve to za pisanje razredio bio«. Napokon se dignem, bio sam vrlo slab, ali svejednako odosmo preko Celja u Dobrnu.

Dobrna nam je bila posve nepoznata, ali kad je upoznasmo, onda nam je svake godine postajala sve draža i milija. Mi smo djeca našli vršnjake iz obitelji Simić i Egersdorfer, pa i djecu strica Julija; majka je imala zabavu sa svojim poznankama iz Zagreba, dok je moj otac našao ondje mirno utočište u jednom paviljonu nedaleko od Herrenhausa. Znali su svi, da je njemu to mjesto najmilije, da ondje radi, pa su ga i »nemškutari« ostavljali na miru. Otac je slagao ondje svoje romane. Više smo godina do-

lazili u Neuhaus, tako se onda zvala Dobrna. Uza svoje pripovijesti, posvetio je otac brigu i tome, da pokaže ondje brbljavu gospodu iz »haute voulant voler«, madžarskoga husara, nemškutarskoga »Gutsbesitzera«, internacionalnoga švindlera: iz zbirke tih vjernih fotografija rodi se pripovijest »U akvariju«, gdje se na vlas poznaju ljudi, duh koji je onda vladao u Dobrni, a i kraj.

Moj je otac vrlo rado posjećivao starca župnika, Slovenca, zalazio je i među narod, koji se je strašio govoriti slovenski, a nemalo puta namjerio se na krivu adresu, — gledali su ga i pitali:

— Bas bill er . . .

Slijedećih je godina pisao moj otac u Dobrni »Diogenesa«, a počeo i »Kletvu«, koja se onda još imala zvati »Zagreb prokleo Zagreb«. Svakako mu je posred onoga blaženoga mira, gdje nije bilo svakidanjih trivijalnih poslova, niknula mnoga dobra ideja, mnoga osnova.

*

Na 19. studenoga 1878. posla Matica Hrvatska moga oca u Ljubljanu, da je zastupa kod proslave sedamdesetgodišnjice dra. Janeza Bleiweissa, kao predsjednik literarnoga odbora. On pročita adresu, koju je sam sastavio:

»Veleučeni gospodine doktore! Dne 19. studenoga 1878. je za bratimski slovenski narod svetak. Sav narod slavi sedamdesetgodišnjicu vašega rodjenja. I pravo je tako. Vi ste probudili taj narod, koga je tudjinstvo poplavilo bilo, vi ste ga spasili za slavenstvo, vi ste neustrašivo podpirivali sveti plamen rodoljublja, da je plamen srdcem cieloga naroda. I dok su drugi pregnuli za tudjom slavom, koracali ste vi kroz svoj viek putem strmim i mučnim, da podignete na vrhu slovenskih gora luč domaće prosvjete, poklonili ste vi svoje srdce onoj skromnoj kolibici, u kojoj ori vaš slovenski mili jezik. Slava doktoru Bleiweissu! Slovenskomu narodu slava! I mi Hrvati radujemo se uz našu braću Slovence, s kojimi nas veže krv, od kojih nas ne dieli ništa, nego mali potok. Naša sreća vaša korist, vaša propast naša smrt. Matica Hrvatska klanja se doktoru Bleiweissu čelik značaju, neumornom radniku na polju narodne prosvjete, te mu od srdca želi: Bog vas poživi! Bog daj zlatan plod! Bog daj da bude narod sretan i slobodan pod zastavom svojega dičnoga vodje Ivana Bleiweissa!«

Dašto, ovacije i čestitke mome ocu nisu izostale.

Starina Bleiweiss zahvaljujući med ostalim reče:

»Povdarjam pa tudi jaz besede ki ste mi ih izrekli: Z vami bodemo stali, z vami Hrvati, — bez vas propadnemo!«

Kod banketa govorio je moj otac uznosito, spominjao opet slogu i savez Hrvata i Slovenaca za Ljudevita Posavskoga, za Matije Gupca, u bitci kod Siska, a napokon kad su Hrvati Leopoldovci i Slovenci Kuhnovci skinuli polumjesec sa jajačke tvrđe. Pozdravlja iopet tako zbliženje, takoga vojskovođu »koji slavi pobjedu, ne takovu gdje se lije krv i gdje zvekeću mačevi«, već kulturnoga vojskovođu. I onda završuje: »Evo mi se razumijemo bez tumača, vaša krv je

naša krv, među nami je Sutla, a Sutla je voda, — krv pak nije voda«.

Taj se je govor moga oca duboko dojmio sviju, a susjed moga oca, inače sjajan govornik, don Jure Biankini, rekao je mome ocu:

— Kad vi govorite, onda ne treba nitko više da govori, jer ste vi rekli sve, a u takoj formi, da je nitko ne može dostići.

Vrijedni slovenski profesor Antun Bezenšek stenografirao je sve govore, a pokojni profesor Franjo J. Celestin napisao je za to uvod, pa su to izdali kao posebnu knjižicu godine 1879.

Iduće godine zastupa moj otac iopet Maticu Hrvatsku kod sedamdesetgodišnjice rođenja Stanka Vraza u Cerovcu kod Ljutomera. Tu je svečanost opisao vrlo simpatično u »Viencu«.

*

Tako se primaknu godina 1880.

Sestra i majka odoše opet u Dobrnu, mlađi brat Branko osta u Velikoj Gorici kod djeda, a mene uze otac sa sobom put Zagorja. Teško se da reći, koliko je to mene razveselilo, a ne varam li se, to je bio neki ostan za me, pa sam do danas proputovao čitavu Evropu, sjevernu Afriku i jedan dio Male Azije.

Odvezosmo se flegmatičkim vlakom u Zaprešić, a odanle kolima pokraj Jelačićevih Novih Dvora, pa preko Pušće u dolinu Sutle. Minusmo Klanečke Nove Dvore, pa zađosmo u Klanjec. Tu je bio moj otac pozvan k prvoj svetoj misi, koju je čitao novomisnik, sada već pokojni Homotarić. Bilo je do osamdeset gosti, a moga su oca gledali svi s udivljenjem i poštovanjem. Sutradan smo nas dvojica sami otišli na groblje.

Ja sam pregledavao grobove, a moj je otac stao, pa pisao nešto na papiriću: to je bila njegova posljednja pjesma tiskana u »Viencu« — »Na grobu Antuna Mihanovića«. Popesmo se onda na Cesargrad, pa se oprostismo napokon s našim gostoprimcima. Odvezosmo se zatim preko prekrasnoga Zelenjaka, preko Novoga Tabora u Rogatec i u Rogašku Slatinu, kuda dođosmo kasno navečer. Dr. Fon, naš kućni liječnik, preporučio je mome ocu, neka ostane bar dvije nedjelje u Slatini, ali mi smo jedva tri, četiri dana bili ondje, kad se otputismo preko Kostrivnice i Poljčana u Dobrnu. Moj otac kao da nije našao mjesta u Rogaškoj Slatini, gdje bi mirno, nesmetano radio. Ondje je bilo previše Zagrepčana, među njima i pokojni advokat dr. Makanec, koji je bio oštri pravaš, dok je moj otac bio pristaša Strossmayerov. Svako predpodne i svako popodne sastajali bi se oni, pa bi žestoko razgovarali. Čini mi se, da je to bio razlog, zašto je Starčevićeva »Sloboda«, koja je onda na Rijeci izlazila, udarila na moga oca. Autori onih članaka bili su književnik Ante Kovačić, dr. Hinković i drugi. Prigovarali su mome ocu, da je autokrat u književnosti. On im je odgovorio samo imenima ljudi. koje je sabrao oko »Vienca«: svi su stariji surađivali u »Viencu« osim I. Trnskoga, a od mlađih je sabrao kolo u kome su bili Mrazović, Jorgovanić, Kotur, Vončina, Palmović, Šlintner, Đuro Arnold, Tomislav Maretić, J. Hranilović, I. Broz, H. Badalić, I. Milčetić, Evgenij Kumičić, Harambašić, Ivo Vojnović i drugi. Mislim, da je to bio najbolji odgovor.

Kad se vratismo iz Dobrne, dobije moj otac lijep dar iz Zagorja, »bilikum« od bijeloga porculana, s modrim uresom: bila su to tri vrčića, međusobom povezana, s natpisom »Živio August Šenoa« i s grbovima Trojedne kraljevine.

*

U prvo je vrijeme svoga literarnoga rada bio moj otac suradnik »Naše gore lista«, »Glasonoše«, »Slawische Blätter«, »Narodnih listu« i »Oesterreichische Revue«, pa se u tim listovima javlja novelama, pjesmama poučnim člancima i dakako prijevodima. Poslije postane suradnik »Obzorov«, a napokon urednik »Vienčev«, za koji mu je naslovni list načinio profesor I. Kršnjavi. Moj je otac jednako dobro pisao hrvatski, njemački i češki. Kad je postao redaktor »Vienca«, a to je ostao do svoje smrti, imao je pune ruke posla, da nađe dostojne suradnike. Ima jedna bilješka, gdje piše:

»pisah Kostrenčiću za Nerona ... Pisao sam Zaharu, Brašniću, Budisavljeviću, Paviću, Veziću i Kaznačiću. Još pisat Cirakiju, Puciću, Korajcu, Kišpatiću, Pavlinoviću, Vukeliću i Tomboru. Obećaše pomoć Torbar, Pilar, Divković, Lorković, Gaj (!), Lopašić, Tkalčić. Ljubić krčke starine, Quiquerez slike«.

To su gotovo svi književnici iz početka sedamdesetih godina. Mladi je svijet bio podijeljen u dva tabora: u »Hrvatski dom«, u kome su sjedili već spominjani mladi suradnici »Vienčevi«, i u »Hrvatsku«, u kojoj su bili ultrastarčevićanci. Njihov je organ bio »Sloboda«, a ta je sloboda pucala po mome ocu ma gdje se samo pružila prilika. Čudno, ta je nadobudna mladost

slala svaki broj svoga lista, u kome je bio kaki pamflet o mome ocu, njemu samom rekomandirano, da svakako dođe baš njemu u ruke, a to u polovici godine 1881., kad je moj otac bio već teško bolestan. Još je čudnije, da je ta nepokolebiva uzdanica svoje domovine postala poslije ne više nego po decenija bezobzirna vršiteljica

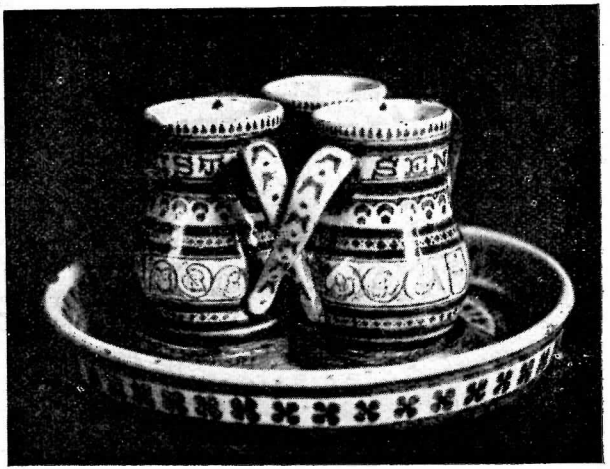

drakonskih bezakonja madžarskoga pacifikatora grofa Khuena.

Svi se navedeni književnici, i stari i mladi, odazvaše pozivu moga oca. Kad se uzme u obzir, da ga je njegova ni najmanje poetička birokratska služba stajala mnogo vremena, da je svaki petak od devet sati do dva sata imao ugodnu zabavu, mireći kod mjesnoga suda rogoborne zagrebačke piljarice, mudre mužeke iz

Trnja i zanovijetala od Svetoga Duha, da je do godine 1874. bio artistički ravnatelj kazališta, — a nije lako ravnati četom umjetnika —, da je bio literarni predsjednik odbora »Matice Hrvatske«, — onda je razumljivo, da je samo kasno u noći imao vremena, da se posveti svome radu. Jedan je đak izračunao, da je moj otac u originalnim svojim hrvatski tiskanim stvarima napisao do dvaest tisuća stihova, a u prozi deset milijuna slova. Otkad se je posvetio historijskom romanu po uzoru Waltera Scotta i češkoga pisca Herlosona, od onda kao dobar latinac ide pa čita stara pisma u gradskom arhivu, prevrće akta Kukuljevićeva, Ljubićeva i Račkoga. Uz znanje, čudna je bila invencija njegova: »Šenoa je po odnosima onoga vremena opisao događaje, kojih za ono vrijeme, dok je pisao, nije apsolutno mogao znati; ali se poslije iz novoga materijala potvrdiše. Tako je u »Seljačkoj buni« opisao stvari i događaje, koje smo našli dugo iza njegove smrti«; to su riječi pokojnoga sveuč. profesora Vjekoslava Klaića. Ima još od njega devedeset i sedam poluaraka prepisanih povelja i starina kao materijal za »Kletvu«. Bio je dobar crtač, pa je uz tekst svojih romana uvijek nacrtao lice ili čitavu figuru nekoga, tko se prvi put u njem javlja. Da opisi u njegovim pripovijestima budu što vjerniji, išao je, koliko je moguće bilo, na mjesta, gdje se imao koji prizor odigrati, pa je autopsijom sam kontrolirao napisano. Tako se iz njegova puta na Gorenjsko rodi »Karamfil s pjesnikova groba«. Išao je na Medvedgrad i u Mokrice za »Zlatarovo zlato«, u Pišec i Stubicu radi »Seljačke bune«, u Novi, Kraljevicu i Senj kad je pisao »Čuvaj se

senjske ruke«, u Turovo polje za »Diogenesa«. Žalibože, toga nije učinio kad je pisao »Kletvu«. Meni je govorio, kad smo kroz Zagorje putovali, da ćemo do godine u Dalmaciju, iz koje je spremao više pripovijesti (Cvijeta Cucerićeva za primjer), ali dođe kobni potres, a on bude pozvan na mnogo dulji put. Za »Kletvu« je rabio lijepe a vjerne putopise Don Mihovila Pavlinovića.

Dikcija u djelima moga oca vrlo je različna: drukčije govore purgari i piljarice oko crkve Svetoga Marka, drukčije gospoda u »Diogenesu«, opet drukčije Posedarići i Daničići senjski, a opet sasma drukčije vojvoda Hrvoj. Narodne fraze, riječi, epiteti, to je sakupljao, gdje mu se samo pružila prilika. Često je govorio, da mu je jedina utjeha u njegovoj teškoj službi, što ima zgode, da čuje po koju originalnu frazu za vrijeme rasprave. Putujući uvijek bi bilježio take riječi, a ima još i danas jedno desetak malih papirića. ili fragmenata kojekakih bilježnica, gdje su zabilježene. Evo primjera sa tih papirića: kod licitacije za ribariju vele da »se voda trži«; onda »niti pol pikule ne vredi«; kad netko hoće nešto za se da ima, onda »sebiče«; konac je svakomu govoru »amen bog«. Pučka je riječ: »ti se došla na pune kese, a sad nema ni kola ni vola, ni kruha ni ruha, ni klina; mojem mužu ste ostavili golu dušu, kajti ste krivodušniki«, ili »poznam te tutore, koji sve hodaju s crljenom torbom«. Jedan seljak se hvali »imam slanine da se sve sljeme svija« ili »imam se gde vrteti«. Originalne su ove dvije tri: »kajgod zapovedaju, bude kak odrezano«; pa »bog nam daj zdravja do smrti, a potlam kak tak«; onda »svi

dojdemo na račun«; »vi imate svoje rovaše skupa«; i »pozoj leti, kad ide veliki veter«. Čudan je vers, što ga je zabilježio moj otac u Črnkovcu u Turovu polju:

Kad koga nosiju i cinkuš mu zvoni,
Onda se zna, kuliko broji.

Ono što je kanio napisati, notirao je na arku papira. Evo naslovi osnovanih, a malo dovršenih djela.

Gorjanski. — Interdikt. — Hrvoja. Ovo je sve troje izišlo u romanu »Kletva«.

Slaviša, kralj hrvatski. Neizrađena početa osnova.

Zvonar topnik. Novela tiskana u »Viencu«.

Prvi ples u Zagrebu. Epizoda upletena u »Mladom gospodinu«.

Asen. — Vojvoda od Meduna. — Zvonimir. — Aspazija. — Mario Kaboga. Sve nepočete pripovijesti.

Gorenska idila. Poslije pripovijest »Karamfil s pjesnikova groba.«

Propast svetišta Svetovidova. — Propast Rujane. Poslije fragmenat »Slavka«.

Cvijeta Cucerićeva. Ni početo.

Gubec. Poslije historijski roman »Seljačka buna«.

Tragična propast naših šljivara godine 1848. To je poslije obradio u pripovijesti »Kanarinčeva ljubovca«.

Zmijska kraljica. Pripovijest u stihovima tiskana u »Viencu« g. 1879.

Križari u Zadru. Nepočeto.

Iz historije Brača. Pjesma »Dva Dujmovića«, godine 1875.

Hrvatica Kata. — Zadnji Zrinjski. — Gnade Zrinjski. — Zrinjska Kata. Projekat za roman, koji je poslije napisao Evgenij Kumičić.

Krajiško gniezdo. Beschwerdebuch. Valjda za novelu »Turci idu«.

Crni kamen. Nezapočeta novela.

Damjan Đuda. Poslije je taj sujet obradio u svojoj pjesmi Đuro Arnold.

Badanj. Započeta ali nesvršena pjesma.

Liberat. Samo fragmenat, četiri puta počet.

Hrvatski grobovi kod Vere. Pjesma »Grobovi Hrvata«, tiskana u »Viencu« godine 1878.

Katastrofa godine 1845. Ni početa.

Kamenar lovac. Ni započet.

Krvavi kamen. Žumberak. Tu narodnu priču upotrijebio je poslije u pjesmi Jovan Hranilović.

Požar u Zagrebu 1672. Sadržaj za jedan feuilleton.

Satirski roman zagrebački. Ni započet.

Ovo su većinom osnove za veća djela ili za pjesme. Ali ima osim ovih još mnogo drugih, koji su kao epizode rabljeni u manjim pripovijestima moga oca, ili u listku »Vienčevom«. Navodim ih sve, jer ima među njima originalnih, kadikad pače drastičnih stvari.

Štalvarti i pišivi aristokrati idu u peštanski sabor, da se prehrane. Seitz u magnatskoj uniformi. — Lotofagi.

Stari činovnik kod generalkomande, izumitelj tinkture za kurje oči, zaljubio se u Haslingerovu.

Nova religija, koju je našao krojač kod Nikolinke.

Duhoslav, slika šarlatana, karlovački specijalitet.

Vatrogasci gase mjesec.

Dva šogora, politika u ogulinskoj štedioni.

U Bukovcu stari upravitelj vinograda, nedolaze gosti, a on sam sjeda za stol pa nazdravlja.

Markovićev izbor. Fodroci i gradski bubnjar. Tiburcijuš, lovac na vukove Križevci. Tiburcijuš koji tuleć zove vuke. Križevčani: svetac, rad koga se gornjo- i dolnjogradjani posvadiše. Purgar poludio i odgrizao nos.

Dva primorska mjesta u zavadi. Crni i bieli.

Korteš i njegova sudbina. Sedam glavnih grieha našega puka.

Čovjek studira bljujući koledar, čiji je imendan. Običavalo se uzimati kolače vomitive, kad se je išlo k biskupu na objed.

Samoborski sudac historičar. Lastović tihi domorodac.

Svetac kod Svetoga Marka, komu dolaze na molitvu politički kameleoni.

Na mlado ljeto 1881. licitacija ribičah u Črnkovcu. Mali debeli ribič, njegov pomoćnik, koji je u Americi bio. Švabska mlinarica. Suhi, komu su stariji već 150 godina bili zakupnici.

Smješice od Ivše. U konzistoriju, kad se proglasi parnica, otvore se vrata i prozori: Sciant universi!

Seljak dao za misu, da mu ura dobro ide.

Crna kraljica i kopun. — Turski kopun.

Blagajićka i duhovi carstva sjena.

Fratar s Winklerom u Vrabču. Gospodin »Oni« na Gorici.

Banda krivih kartaša, prevari tate u Sesvetah.

Stari kanonički sluga, koji skuplja za jelo korice kruha iz napoja, ostavlja papi oporukom 12.000 for.

Karikatura: stara luda u Radečah. Burgermeister in cesarjev šogor, velika čast, ali nič denarja.

Čučković pripovijeda, kako su školsku mladež vodili pod vješala moralitatis causa: Špiglaj se v tistega rauberja!

Svakako su ove notice i osnove prije godine 1875. napisane, jer među njima ima osnova za pripovijesti, koje su napisane poslije te godine.

*

U humorističkom pogledu, moj je otac svaku zgodu, koja mu se pružila, upotrijebio, — kajkavske pjesme, napose rugalice, išle su mu osobito od ruke. Dva su foruma bila mjerodavna i odlučna u tom stvaranju: Kaptol i Matica Hrvatska. Tu je imao dosta materijala. Žalibože, mnoge se od tih pjesama izgubiše, jer su bile tiskane u kojih desetak egzemplara, ili uopće nisu bile tiskane, nego su prelazile iz ruke u ruku, pa su ih prepisivali. Najveća od satiričkih i humorističkih pjesama jest »Čudnovita dveh kaputov zmešarija« iz godine 1873., posvećena prebendaru Antunu Gorniku, kolegi moga oca. Još je bila jedna pjesma, po opsegu valjda slična predašnjoj, a posvećena istom prebendaru. Sjećam se dobro sadržaja, čuo sam ga sâm iz očevih usta: prebendar pošalje Milosrdnoj braći oguljenoga mačka za zeca, oni ga pojedu, onda dolazi prebendar k braći u bolnicu, pa im pripovijeda, što su jeli; mnogima pozli, ali doktor i apotekar oduže se prebendaru na vrlo oštar na-

čin, metnuv mu čas prije njegova odlaska u vino krotonova ulja; posljedica — »prekesno«. Ta je pjesma imala mnogo uspjeha, ali kako nikada nije bila tiskana, izgubila se. Kolikogod sam je tražio, već pred četrdeset godina, mogao sam jedino čuti od kanonika Vrevca, da je on tu pjesmu čitao, ali da ne zna, tko je ima.

Ivši Tkalčiću čestitao je moj otac svake godine na Ivanje kajkavskom pjesmom, pa ga redovito naziva Tintenfisch ili Sepia, jer je pokojni Ivša imao često zaprljane ruke crnilom.

Matica je Hrvatska bila u toliko forum za humoristične pjesme mome ocu, što su ondje bili profesor Tadija Smičiklas i bibliotekar Ivan Kostrenčić. Smičiklas je bio flegmatičan, polagan, rado je igrao biljar, gubio je uvijek, a igrao je s mojim ocem i s katehetom, poslije kanonikom, dr. F. Sukom u kafani na Strossmayerovu šetalištu svaki dan. Moj je otac redovno došao prije Smičiklasa, naslikao na crnu pločicu lijes s križem i natpis: R. I. P. Thaddäus Ährenrutscher, a ispod toga redovno četiri kajkavska versa. — Poslije htjedoše Matičari da uvedu »jour fixe«, negdje godine 1879., i to u petak, kad nije bilo kazališta; sabirali su se u gostionici »k sjenici« u današnjoj Praškoj ulici, u Singerovoj kući. Ondje su moj otac i J. E. Tomić razvijali do mile volje svaki svoj, — vrlo različni humor. Ovdje je Smičiklasu predana velika povelja »literarnoga cehmeštra« s versima moga oca, kad je izašao drugi svezak Smičiklasove »Hrvatske povjesti«. Ondje su niknuli kojekaki humoristički sujeti, a i mnoga prigodnica. Na imendan Kostrenčićev, koga su zvali Kalapaja, predan mu je akrostihon moga oca:

Vivat
XVI. november
1879.
kakti godovno
Kalapajice.

Ivo! Ivo! Godovno je krivo!
Vužgano je naše srce živo
Ak i nisi v Šošter kolendaru
Ništarmanje znamo firmu staru
Kakti hižne sreće ministranti
Ovo smo Ti došli gratulanti:
Sinek naj ti veselo štrbenka,
Tvoja naj Ti navek cvete ženka;
Rajnčkov naj ti vsigdar kesa puna
Et in capite nigdar bela vuna
Neg Ti vsigdar kakti Cerberuš
Čuval, bog daj, »Maticu« nam buš,
I kak pesma znožno sad vudira,
Ćaći sin naj skoro gratulira.
Horvatske »Matice« cehovski oficeri.

Na majčinu bilježnicu, u koju je upisivala, koliko je komada bijeloga rublja dala pralji, upisao je moj otac i opet pjesmicu.

Jedna taka pjesmica, koju sam tek nedavno našao, posvećena je nekomu Janezu, po svoj prilici profesoru Janezu Benigaru. Evo je:

Zemlja se naša mudesno ziblje
Janezu srdce se strašno giblje.
Kaj ti je brate, kaj ti je danes?
Živci se tvoji zmešali, Janez,
Kak da bi groma nebeskog strahote
Puknule bile vu telegrafske drote.
Janez! Janez! Budi pameten

Veruj mi frater nije ti sreten,
Nije ti sreten koj navek posti,
Kaj su bez mesa suhe ti kosti.
Janez! Okani se marvinske prašine,
Nemoj skakat vu prašne glubine,
Već jezero osemsto osemdesetoga leta
Janez k oltaru naj kak devica šeta,
V Zagrebu onda bude majnše škandala
Nebu već duša v Medvešćak pala

Osim svega svoga službenoga i privatnoga posla, utemelji moj otac godine 1879. »Humoristični list« po primjeru praških »Humorističkih listů«. Tu je u prvom redu ljutom satirom udarao na zastupnike i činovnike, koji pomalo postadoše skromni i ponizni poklonici peštanskoga sabora. Već u prvom, a i u slijedećim brojevima, ima iz pera moga oca razgovor Petrice Kerempuha, Matijaša Grabancijaša djaka, te Laczike Krivopeticha: ovaj posljednji, — a bile su i dobre ilustracije, — bio je novi ban grof Ladislav Pejacsevich, koji je poslije Mažuranića sjeo na bansku stolicu, da vlada skroz u duhu unionističkom. — Još ima od oca jedna pjesma u »Humorističkom listu« s madžarskim završetkom: »Erdeg lanczos teremtete . . .«

Svakako je zanimljivo, da je moj otac povukao i Slovence »Humorističnom listu«, pa je bilo u njemu i dosta satiričkih članaka i dosjetaka na austro-njemačke ministre.

Svoju humorističku i satiričku crtu pokazuje moj otac osobito rado u »Dopisnici uredničtva« u »Viencu«. Kad bi koji nadripjesnik tražio apodiktički, da mu se priopći već u idućem broju priposlana pjesma, onda bi moj otac najslabije

stihove tiskao jednostavno u »Dopisnici«. Kad bi ma tko dirnuo nepravedno »Vienac«, onda je moj otac bio nesmiljen. Profesor dr. Petar Tomić zapamtio je moga oca do svoje smrti. Senjski kateheta i profesor »Don Carlos« Jambrečak spotaknu se u »Primorcu« godine 1879. o »Mladoga gospodina«, a otac mu onda odgovara:

»Vi gospodine pišče, kao praktični gospodar tražite od urednika ovoga lista, da vam naznači vrsti sjemenja, koje je prije trideset godina kod Lomnice oko Filipova poćeralo toli silne vlatove, da se kapelan Lugarić t. j. »mladi gospodin« mogao sakriti pod kuruzu, kad ga je pijana komisija tjerala . . . Znam, da se gospodari više bave koledarom nego li hrvatski novelisti, nu ovaj se put gospodin gospodar prevario, a novelista zavirio je dobro u koledar. U 12. broju »Vienca« pripovijeda se, da su se o pokladah, dakle negdje u veljači slavili svatovi, a u 13. broju veli se, da se je poldrug godine iza toga, poslije sparnoga dana — sakrio kapelan o Filipovu pod kuruzu. To je dakle moralo biti mjeseca kolovoza prije trideset godina. G. ekonomički interpelant neka zaviri u kaledar, pa će viditi, da je 23. kolovoza takodjer Filipovo, čega valjda njegovo gospodarsko oko nije spetilo, pa će gospodin pisac kao praktičan gospodar valjda znati, da u kolovozu visokih vlatova ima i neće zahtievati od hrvatskoga noveliste, da mu na svoj trošak šalje sjemenja, kojega dosta u kuružnjaku ima. Ako li je možebit uredničtvu senjskoga lista pofalilo kuruze, kupit će je »Vienac« na zagrebačkom sajmu i poslat dva polića budućom poštom u Senj. I novelista ima do dva oka u glavi, ima u svojoj knjižnici ko-

ledar, zna, da po danu sunce, a po noći mjesec svietli.«

*

Moj je otac mnogo dopisivao s uglednim ljudima onoga vremena. Imao je lijep broj poznanaca u Pragu, dopisivao je često s prevodiocem naših narodnih pjesama Sigfridom Kapperom. U Poljskoj su živjeli njegovi poznanci iz Praga: žurnalista Agaton Giller, a osobito je volio Bronisława Grabowskoga, koji nas je, — toga se vrlo dobro sjećam, — posjetio više puta. Od Srbijanaca dopisivao je s Miloradom Šapčaninom, s drom. Jovanovićem, pa s Jovanom Sundečićem, koji ga u jednom pismu od godine 1876. pozdravlja »Tvoj prijatelj i štovatelj«. U našoj je kući bio Louis Légér, profesor slavistike na Sorbonni, a osobito je zavolio moga oca »Gosp. Ljudevit Prijatelj«, to je pseudonim vicomta Larochea. Evo što piše taj naš prijatelj u svojoj knjizi »Trois mois en Croatie« o mom ocu:

Il est impossible de parler des publicatios de la »Matica hrvatska« sens mentioner les romans historiques déjà tranduits en plusieurs langues, de M. Auguste Senoa, qui á l'aide d'une fiction ingénieuse, d' une trame légére, possede l'art de mettre en scène et de faire revivre les personnages historiques, qui on vecu et joue un role dans les pays qu'il décrit avec des couleurs d' un peintre et l' ame d' un poète.

Auguste Senoa est le romancier national par excellence, qui ne prend la plume, comme Walter Scott, que pour faire aimer sa patrie, en décrire les beautés, en exalter les gloires. Personne n'en connait mieux que lui l' histoire,

puisse aux sources originales, les meurs, les caractéres, les traditions et les legéndes, et ne s'est identifie comme lui avec le génie de la langue slave, dont le dialecte croate est une des formes les plus litteraires. M. Senoa est encore un poète fort distingué, dont le gout entiérement francais s'est forme a l'école de Lamartine et de Musset.

Pobočnik ruskoga generala Gurka oberst Ovsjanin pohodio je moga oca, kad je bio godine 1878. u Zagrebu, a toliko ga je zavolio, da mu je poslije poslao iz Petersburga svoju veliku fotografiju. Od umjetničkoga svijeta dolazili su svi znameniti gosti našega kazališta k mome ocu. Med mnogobrojnim posjetnicama nalaze se imena Bianca Donadio, Ema Vizjak-Nicolesco, Emilia Chiomi, Irma Terputecz Terèe, Filipina Edelsbergova i druga.

Uza sav svoj teški i dosadni svakidanji posao, moj je otac izvan svoga literarnoga rada našao dosta vremena, da se bavi prevođenjem. Osim Shakespeara, Sardoua, a i drugih drama koje je preveo za kazalište, on je podao našem jeziku češke pjesme Jaromira Erbena, Halka, Havlička i lužičke pjesme, pa onda Goreckoga, Mickiewicza i Slowackoga iz poljskoga, za mladih ljeta on prevodi Mirza Schaffya i Heinea, a u poznije doba obredaše se Tasso, Tomas Moore, Longfellow, Hood i Vazov. Nezadovoljan s Podrmanskovim prijevodom »Zlatarova zlata«, prevede »Diogenesa« sam na njemački.

I kao da mu htjedoše uzvratiti strani prevodioci njegovu brigu oko stranih literatura, uzeše prevoditi njegove pripovijesti i pjesme.

Česi počeše prvi prevoditi njegove stvari, pa je Marija Fabkovićeva, žena zaslužnoga učitelja

Skendera Fabkovića, prevela »Zlatarovo zlato« još za života očeva, a pod naslovom »Zlatníkův zlatoušek«. Poslije počeše izlaziti očeva djela na češkom jeziku u Světozoru, Češkoj pčeli, Slaviji, Koledi, Ruchu, i Zabavnim listima. »Diogenesa« prevede godine 1881. J. Hudec; »Karamfil s pjesnikova groba«, češki »Karafiát z basníkova hrobu«, prevede Josef Kouble; godine 1889. izađe u češkom »V laznih«, to je »U akvariju«. Iste godine izađoše »Tři humoristicke povidky«, t. j. »Turopoljske dělo«, »Duchově narodní stráži« i »Do třetine všeho dobrého«, to su »Turopoljski top«, »Dusi narodne straže« i »Do tri puta Bog pomaže« u prijevodu J. Hudeca. U isto vrijeme prevede J. Kouble i opet »Turopoljske dělo«, pa »Pruský král«, onda »Turci jdu« i »Kanárkova milenka«.

Bronisław Grabowski, prijatelj mome ocu, prevede »Zlatarovo zlato« na poljski, pa ga nazove »Zlota dzieweczka«, a poslije prevedu on i njegova gospođa »Karamfil s pjesnikova groba«, »Prosjaka Luku«, »Pruskog kralja« i »Čuvaj se senjske ruke«.

Kako je Ljudevit Prijatelj u »Trois mois en Croatie« obrekao, tako se i dogodi: u »Monde illustré« godine 1879. i 1880. iziđu francuski prijevodi »Zlatarova zlata« i »Diogenesa«. Poslije izađe u Warszawi u »Revue slave« francuski prijevod »Karamfila s pjesnikova groba«.

Već je spomenut njemački prijevod »Zlatarova zlata« H. Podrmanskoga, koji je izašao godine 1874.; isti je roman prevela po drugi put Olga Philipović kao »Das Goldking« godine 1912. »Diogenesa« preveo je moj otac sam. »Čuvaj se senjske ruke« izađe na njemačkom

kao »Der Judas von Zengg« u Leipzigu godine 1902. — »Prosjak Luka« osvanuo je u njemačkom u »Agramer Zeitungu«; »Der König von Preussen« izađe u Allgemeine National Bibliothek br. 141. — »Der Glöckner als Kanonier« u Jahrbuchu »Morgenblatta« od godine 1929., prevela Vera Šenoa. — Osim ovih stvari preveden je na njemački i »Karamfil s pjesnikova groba«.

Slovenci su preveli »Seljačku bunu« dva puta, i to J. L. kao »Zadnja kmečka voina« i J. Glonar godine 1920. kao »Kmečki punt«. — S. Košutnik prevede »Zlatarovo zlato«, a dr. K. Ozvald »Karamfil s pjesnikova groba«.

Na talijanski jezik prevede J. Kušan godine 1895. »Čuvaj se senjske ruke« kao »Dio ne scampi dai Segnani« u Trstu. »Karamfil s pjesnikova groba« prevede Doimo Bego kao »Il garofano dalla tomba del poeta«, pa ga izda u Bologni godine 1882. u »Academia Mickiewicz«. »Diogenes« je također preveden na talijanski.

T. Kolar-Krom preveo je u Berlinu »Zlatarovo zlato« na Esperanto, pa mu je dao naslov »La Tresoro de l'orajisto«. Još postoji prijevod na madžarski i jedna preradba na srpski, koja je izašla u Beogradu godine 1892., a nije baš najsretnija, jer se je mijenjanjem osoba, — episkop — arhimandrit, kanonik — iguman —, posve izgubio kolorit pripovijesti.

Mavro Špicer preveo je u svojoj antologiji »Blätter und Blüthen aus Kroatiens Gauen«, koja je ugledala svijetlo u Berlinu godine 1894., »Primadonnu« i pet lirskih pjesama. Od prevađača očevih pjesama istaknuo se pokojni profesor na zemunskoj realci V. Drnka, koji je u iz-

vješću godine 1882.—3. preveo »Venedigs Untergang«, a godine 1883.—4. »Tod des Königs Peter Svačić«. Mnogo je zasluga stekla gospođa prof. Kamila Lucerna prevodeći pjesme moga oca. Tako je prevela »Kuginu kuću« pod naslovom »Das Haus der Pest«, i tiskala ju u uglednoj njemačkoj literarnoj reviji »Aus fremden Zungen« godine 1895., pa »Budi svoj« — »Sei dein«, i drugo.

Križevčanin, peterburški nakladnik i knjižar g. K. J. Heruc izdao je na svoj trošak prijevod V. V. Umanova Kaplunskoga »Smrt Petra Svačića poslednego korola horvatskago«.

U deset su jezika prevedene pripovijesti moga oca, pa je uistinu za čudo, kako u antologiji jugoslavenske poezije i proze gospođe Katarine J. Jovanovits, koja je god. 1933. izišla u Zürichu, pored Mažuranića, Preradovića, Tomića, Vidrića, Domjanića i množine drugih srpskih, hrvatskih i slovenskih poeta, — pa pored Gjalskoga, Kozarca i množine naših prozaista, — ime moga oca uopće ne postoji, izuzevši u lijepom predgovoru g. prof. P. Popovića, koji stavlja moga oca uz bok Mažuraniću i Preradoviću.

Netiskana ostavština moga oca najvećim je dijelom fragmentarna. Ono, što je otac dovršio, to je odma išlo u tisak, jer je kadikad bilo vrlo malo materijala za »Vienac«. Ako je netko poslao išta valjan rukopis, moj ga je otac primio, izbrusio i tiskao u »Viencu«. Nikako ne stoji tvrdnja dra. P. Tomića, da je moj otac naprosto tuđe manuskripte bacao u koš, ali ako je došao koji poznanac, pa se zauzeo za autora, da je otac i ne gledajući manuskript tiskao. Nije on bio autokrator, već dobri savjetnik, koji je mla-

đim suradnicima »Vienca« stoput kazao i napisao: »Učite jezike, čitajte«. To je bila njegova norma, kategorički imperativ za mlađega pisca i pjesnika.

Mnogo je puta umoran sjeo za stol, pa je napisao kaki listak ili malu pripovijest, kad je ponestalo rukopisa za »Vienac«. Ne valja iz toga zaključivati, da je on bio površan radnik; on bi pjesmu započeo dva, tri, četiri puta, onda je ostavio dok ne dozori, ili je ostala zanavijeke zakopana u njegovoj stolnici. Tako je fragmenat »Liberat« šest puta počet, fragmenat »Badanjgrad« je sedam puta započet, sto i dvadeset stihova broji jedan pokušaj, a opet ostade samo pokušaj. Mnoge od njegovih pjesama iz ranijih godina tiskane su tek pred malo dana prvi put, jer su bile skroz političke.

Od originalnih dramskih fragmenata ostala je samo »Slavka«, koja je tiskana u »Viencu« godine 1874., pa onda »Dragoslava«, tragedija u 5 činova, ali je samo početak prvoga čina napisan. Od prijevoda sačuvani su mnogi fragmenti. Najprije je tu tragedija »Propast roda Přemyslova« od češkoga autora Ferdinanda Mikovca, onda »Škola žena« i »Škola muževa«, oboje od Moliéra, »Kralj Lear« i »Ljetni san«, oboje od Shakespeara, »Tiha voda brieg roni« od nepoznatoga španjolskog autora, napokon »Mladost Hinka V.« od nepoznatoga pjesnika.

Ostavština moga oca u prozi nešto je znatnija. Dva oveća članka o Bosni, »Najnovija civilizacija« pa »Slava Alahu«, naperena su na madžarske i austrijske ministre; među ostalim, kaže ovako:

»Šta će bit njemačko, što li tursko, tko će govorit njemački, tko turski? Izim nekoliko hodža i hadžija u Bosni nitko ne govori turski, nitko njemački. Hadži Loja zapovjedio je buntovnim svojim čoporom onim jezikom kojim se u Zagrebu opera »Faust« pjeva, turske bule po haremih bosanskih neznaju drugoga jezika nego onaj, kojim se izdaje zapovjed hrvatskomu domobranstvu«.

Drugi je članak ljuto naperen na Beč i Peštu, a radi se o povratku krajiških fondova i proventa.

Svakako su najinteresantniji članci pod imenom »Moji zapisci počev od 1881.« Oni obasižu dvadeset sitno pisanih strana. Evo kako počinju:

»25. ožujka. Ove zapiske počimljem, pošto sam jurve četrdesetu godinu prevalio. Što sam prije doživio i vidio zapisah u drugoj knjižici u kratko. Žao mi je, da nisam prije dan po dan zabilježio sgodjaje, jer kasnije pišući ostavlja čovjek koješta zanimiva u peru, što je uminulo iz pameti. A zašto je to pisao, upitat će tkogodj, komu ove bilježke po mojoj smrti na ruke dodju. Duša me nuka na to. Nije to možda od taštine. Jer nepišem samo o sebi, pače manje o sebi, nego o drugih ljudih, a poglavito o tom što se u ovo doba u mojoj domovini sbiva. Želim nacrtat osobe po istini, zabilježit o njih koješta, što kašnji viek neće moći razabrat ni iz novina ni iz knjiga, pa se historik badava muči poslije sto godina, kako da si ovaj ili onaj pojav protumači; navlastito osvrnut ću se na našu literaturu u kojoj sam dosta radio . . .«

Šteta što se ona knjižica, u kojoj su zapisane bilježke do godine 1880., izgubila. U zapiscima

ponajprije uzima Ivana Mažuranića, pa med ostalim veli: »Za mladosti pun poezije stvorio je »Čengić-agu« (srbski pisci badava rade dokazivati, da je to plod Petra Njeguša, koj nebi nikad kadar bio napisati, ne sbog nestašice talenta, već obrazovanja), popunio je divno Gundulićeva »Osmana«, da negovorim o drugih manjih stvarih, koje prem slabije, pokazuju ipak ženijalna čovjeka.«

Iza Mažuranića dolazi Ante Starčević, Luka Marjanović, Fran Folnegović, Milan Makanec, braća Josip i Jakob Frank, pa kanonik Franjo Rački. Eto kako opisuje moj otac maloga kanonika, koji je uostalom rado k nama zalazio, specijalno u nedjelju ujutro, kad je moj otac pregledavao svoju numizmatsku zbirku.

»Da još koju rečem o kanoniku Račkom, koj dan danas spada takodjer medju mrtve ili bar skrivene političare. Rački je svakako zanimiv pojav i ja ću kušat, da ga što objektivnije nacrtam. Pomislite si čovjeka malena, dosta mršava, kratkih nogu, debele glave. Nos mu je van reda velik, usta široka, stisnuta, svjetle oči zure nepomično preda se bez najmanje iskrice. Lica crte dosta su mu grube, lice bliedo, nepomično. Na njegovih licih nerazabireš nikakva osjećaja niti iz njegovih oči; težko je pogodit po licu njegove misli. Vidi se da se taj čovjek sili na tu ukočenost lica i oči, samo kadkad se nasmieši, al i to je nekako prisiljeno. Rački pod silu hoće da bude kao Sfinx. Nu to se može dakako samo za časak učinit, jer se napokon iz djela razabira karakter čovjeka.«

Šteta, što se ti zapisci nemogu predati javnosti bar još dva decenija.

Ima još početak jednoga feuilletona, koji nosi naslov:

»Drobno lišće starohrvatske poezije — iz stare škrinje prvi put na svjetlo iznešena od nepoznatog pismoznanca«. Moto na tom nesvršenom članku je ovaj:

»Factum est convivium liberale multum
Epulis et poculis splendide excultum
Uti postquam genio satis est indultum
Relinquerunt me socii in vino sepultum.«

*

Moj je otac bio skroz naskroz Zagrepčanin. Vidi se svagdje njegova ljubav prema rodnome gradu, — kako je već spomenuto —; u svakoj njegovoj pripovijesti dolazi ime Zagreb. Počeci romana »Zlatarovo zlato« i »Kletva«, a osobito konac »Zlatarova zlata« to jasno pokazuju. Zagreb je sijelo svim njegovim pripovijestima. U mladim svojim godinama on pjeva zanosno svome gradu, on pjesnički opisuje postanak Zagreba, on žigoše oštro u »Vječnom Židu« navale tuđinske, poroke domaćih kameleona mladoga Zagreba, on se zna dobrohotno nasmijati narodnoj straži u »Duhovima...«, on pokazuje sav entuzijazam zagrebačke mladeži godine 1848. u »Vladimiru«, prikazuje u »Prosjaku Luki« i »Barunu Ivici« seljačku dušu u okolini omiljeloga mu grada, a klasički su mu zagrebački tipovi iz XIV., XVI. i XVIII. vijeka.

Kad je postao gradskim senatorom, onda mu je bila briga napredak rodnoga grada. On je svojski gledao da izliječi Zagreb od ostataka germanističke i centralističke bolesti, a ta se bolest držala još uvijek ljuto Zagreba sedamdesetih godina. Njega zapade godine 1878. časna ali teška zadaća, da krsti nove ulice, no da pridrži već časnom starinom posvećena imena starim ulicama. Na njegov prijedlog izmijeniše stare ploče s nazivima novih ploča. Tih se starih ploča još dobro sjećam: bili su to tri četiri centimetra udubljeni četverokuti na ćoškovima ulica, žuto bojadisani, a na njima je bilo hrvatski i njemački upisano ime, i to kurzivom hrvatski, a goticom njemački, dakle amfibijski. Sjećam se take ploče nasuprot župnom uredu Svetoga Marka, gdje je napisano bilo »Bräuergasse«, a kod financijske zgrade stajalo je »Nonnengasse«; do dana današnjega sačuvala se samo jedna taka ploča, a to je na stubama koje vode sa Markovićeva trga u Mesničku ulicu »Kapuzinerstiege — Kapucinske štenge«. Moj je otac pridržao sva imena u Gornjem gradu, pače i Gospodsku ulicu, kakogod se tako zvala tek od apsolutističkih vremena. Jedno je značajno, što je Starokazališnu, prije Blatnu ulicu prozvao Demetrovom ulicom. Ondje je stajalo staro kazalište. Godine 1841. uređenu »Nordpromenadu« prozvao je Vrazovim šetalištem, na spomen, što je slavljeni pjesnik nedaleko odanle, u nekadanjoj »Dvorani«, sklopio zanavijeke svoje oči. »Südpromenadu«, gdje su se nekad Ivša i moj otac igrali »raubera i pandura«, prekrsti on tada u Strossmayerovo šetalište. Publika se zagrebačka, a osobito krasnoga spola, nije nikako mogla odreći svoje klasične švapsko-hrvatske makaronštine, pa ste često čuli: »Kroz Flajšakergasse dojdeš najbrže na Fihplac«. Prozvao je onu usku ulicu, što dijeli sadanji Septemvirat od Financijske zgrade »Dvoranskim prečcem«,

a uzanu uličicu, današnji Tepečićev klanac, Klancem.

— To neka mi prevedu zagrebačke filjarke, znao je onda reći.

On je predlagao za Mlinarsku cestu prastaro ime »Lepa ves«, ali uzalud; ne zna se, s koga razloga nisu to primili.

Čini se, da je njegovom inicijativom početa gradnja novoga groblja. Došavši iz Genove, Milana i Bologne donese sa sobom vrlo lijepe uspomene upravo na groblja tih gradova. Činilo mu se, da je ono mjesto, gdje je stanovao otac Ilirizma, dr. Ljudevit Gaj, najprikladnije za groblje. Već godine 1878. bilo je groblje uređeno, a u staroj kući dra. Gaja dobije stan gradski mjernik, koji će voditi gradnju i dispoziciju grobova. S time je u svezi druga jedna stvar, koja se rodi u očevoj glavi; kad je bilo groblje spremno, da primi pokojnike u svoj naručaj, poče otac da kupi sumišljenike, koji će pomoći prijenosu Preradovićevih kosti. Moj je otac već onda na to mislio, kad je uređivao sveukupna djela Petra Preradovića.

Moga je oca stojalo mnogo teških časova, kad je došlo na red uvedenje vodovoda. U gradskome su zastupstvu bili ljudi silno konservativni. Nikako im nije išlo u glavu, da se u svim gradskim ulicama zakopaju cijevi, koje će vodu voditi u sve kuće, dakle i u one, koje imaju zdence. Moj je otac bio izvjestiteljem u toj stvari. Uzalud je dokazivao, da je zdrava voda prvi uvjet zdravlju grada, da se voda starih zdenaca uopće ne da uživati, jer smrdi, jer nije u gradu provedena kanalizacija, pa da prodire voda iz zdenca u kanal, i obratno, iz kanala u

zdenac. Bilo ih je, kojima je glavni argumenat bio, da oni nikada ne piju vode, a blago je zadovoljno i sa savskom vodom. Vodovod bude ipak sagrađen, a neumoljiva sudbina je htjela, da jedan od glavnih protivnika vodovoda, stojeći kod svečanoga otvorenja u fraku blizu zdenca, bude od silnoga mlaza vode kompletno okupan.

*

Međutim se primiče sudbonosni konac godine 1880. Ja zađoh u drugi gimnazijski razred. Sestra Dragica, koju je moj otac osobito volio, jer je bila slična njegovoj majci, a i ja polazili smo svaki dan u školu, otac na svoj magistratski posao, a majka se brinula oko kuće i oko tek jednogodišnjega braca Branka. To treba da navedem: osam dana iza rođenja Brankova ode moj otac u župni ured Svetoga Marka, da zatraži, kako će krstiti maloga. Stari »habaš« Pogledić upita moga oca, kako će se mali zvati. Moj otac odvrati mirno: Branimir.

— Čuju, s toga nebu niš. Takvoga mi sveca nemamo vu kolendariumu.

— Onda sluga pokoran. Možda budu oni unijati u Gospodskoj ulici znali za toga sveca.

»Habaš« se makne nekako čudno, pa promrska:

— Also dobro. Branimirus, odvrati »habaš«. —

Na deveti dan mjeseca studenoga dođe onaj zlokobni potres. Moj je otac još bio u krevetu, majka nas je spremala u školu. U staroj kući u Mesničkoj ulici nije se osjetio žestoko, ali kako sam ja prvi izašao iz kuće, pa vidio, kako se na kući našega susjeda Romanića srušio čitavi za-

bat, pa onda, kad sam vidio, da se je statua Svetoga Marka, koja danas stoji nasuprot banskih dvora, a koju su dan prije bili podignuli na zabat, srušila, i da se vrijednome evanđelistu otkinula glava, da je crkva Svete Katarine strašno štetovala, konvikt na pô razvaljen, a sve ulice pune opeka i ruševina, poletih kući, sav prestravljen. Moga oca više nije bilo kod kuće; on je već započeo svoj križni put.

Potres je bio u utorak, a već iduće subote napisa moj otac Zagrebulju u »Viencu« ovako:

»Deset sekunda! Šesti dio jedne minute! Časak da dva tri puta dahneš, manje nego što treba na smrt ranjenu crvu, da pogine; šta je to u životu čovjekovu? Šta je to u poviesti naroda? Ništa! U tečaju poviesti svieta čini se da te mjere nema. Ali sada kad se pomalo vraća sviest i dah, kad je i sam bies prirodin, bijući nas sustao, kad ti pod drhtavim nogama neriče podzemni vatreni zmaj, udarajući svojom kobnom pandžom u srce hrvatskoj domovini, — istom sada, prolazeći kućama glavnoga grada, mjerimo deset sekunda, pa nam se čini da je to bio cio viek, proklet viek... Hodasmo omamljeni, bliedi, vrućica nas tresla, živci kao da će nam popucati, hodasmo po svetom tlu našega zavičaja poniknute glave, noseći u srdcu, da će nam pod nogama zinuti grob, da će se domovi, gdje smo se rodili, gdje smo sa svojim milima trajali sretne dane, oboriti na nas, da će nas zakopati.«

Moj je otac imao onoga dana poći na Sljeme po nekom poslu sa gradskim mjernikom Melkušem. Sada dašto ni govora o tom. Njih se dvojica brzo nađoše, jer je mjernik stanovao u su-

protnoj kući, pa započeše da liječe teške rane miloga grada, da pomognu gdje se još pomoći dade, da spriječe još veće zlo. Sve se je gradsko poglavarstvo razbjeglo: jedini načelnik, mjernik i moj otac ostadoše u Zagrebu, kakogod nije građevni referat pripadao mome ocu. Pravi je referent za građevine ostavio Zagreb prvim vlakom.

Tako je ostala sva briga na mome ocu. Neumorno je prolazio po svim onim potleušicama, provlačio se uza stube u rasklimano, zamazano potkrovlje, spuštao se niza stube u jadne podzemne stanove, gdje je i bez potresa vladala krajnja bijeda i nevolja. Nije to bilo učinjeno jednom, već sat za satom, tiedan za tjednom, gotovo za vrijeme od tri mjeseca. Vijećao s gradskim mjernikom i s pionirskim kapetanom, jer je zapovjednik barun Josip Philipovich, koji je Zagrebu bio osobito sklon, a moj mu je otac bio često gostom, stavio gradskom poglavarstvu na dispoziciju jedan detachement pionira s potrebnim oruđem i materijalom. Mnogo je toga trebalo srušiti, mnogo podupirati da se samo ne sruši, a gotovo polovicu novih zgrada trebalo je povezati gvozdenim sponama. U svome je dnevniku moj otac htio da sve to pribilježi, ali osim onoga, što je napisao u Zagrebuljama, nema ništa: nije bilo ni volje ni vremena da to učini.

Jednoga tmurnog prosinačkog dana, — sitna je kiša padala već treći dan, a onda okrenuo sjever —, otpraviše se gradski mjernik i moj otac da se uspnu na franciskanski toranj, koji je bio na sve četiri strane od kape do temelja propuknuo: dva decimetra široke pukotine zjale, pa su se ljudi bojali, kako se još u prosincu po-

navljahu potresni udarci, da će se zvonik najednom srušiti. Kad je one večeri došao moj otac kući, sav izmoren i duševno i tjelesno, stane se najednom tužiti majci, da ćuti jake bolove u zglobovima. Međutim je to jenjalo nakon tri dana. Stric Julije boravio je s obitelju kod nas, jer je u kući, gdje je on stanovao, trebalo zidove svezati željeznim sponama.

Na Novu godinu 1881. odosmo k djedu, a odande podosmo jedno jutro u Črnkovec na licitaciju ribolova, pa se otac spremao da ondje sakupi materijal za novelu iz posavskoga života.

Pod konac siječnja jave se opet jake boli u zglobovima. Doktor Fon morao je žalibože konstatirati upalu zglobova. Od mjeseca ožujka ostao je otac kod kuće, tek se kadikad vozio s majkom po gradu. Upala se bacila na srce, a ovo poče izlučivati vodu: pomalo napune se noge, a onda se poče voda sakupljati u trbuhu.

Zaredaše posjeti. Svake subote poslije podne posjećivao bi oca F. Z. M. Đuro barun Jellačić, brat pokojnoga bana; on je zaklinjao moga oca, neka rabi Morisonove pilule, međutim doktori Fon i Rakovac bijahu protivni tome. Dvaput mu metnuše kanilu, pa ispustiše vodu. Na svom putu u Rogašku Slatinu skrene i biskup Strossmayer k nama: onda sam ga prvi put vidio, a nisam ni s daleka mislio, da ću jednom biti gostom velikomu vladici.

U jadnim prilikama nastavlja moj otac »Kletvu«, a počinje u isti čas »Branku«. Kad mu je bilo osobito teško, uspravio bi se u krevetu, a moja je majka sjela u velik naslonjač, u kome je do nedavna sjedio moj otac, kad je pisao, pa je ona pisala »diktando« bezbroj araka. Ovaj je

naslonjač vrijedna stvar. On je pripadao prvoj garnituri pokojnoga prvoga rektora sveučilišta Matije Mesića, hrvatskoga historičara; moj ga otac kupi poslije smrti Mesićeve, pa je na tom naslonjaču proživio zadnje svoje časove. a sada moja majka u njem proživljuje stare svoje dane. Kako sam bio već u drugom gimnazijskom razredu, pala je i na me često dužnost, da i ja pišem, što mi je otac diktirao. Najviše je neprilika zadavao težak posao oko korekture »Kletve«, koja je tiskana u »Narodnim Novinama«, a ove su zadržale »ah« na koncu ženskih riječi u genetivu množine. »Vienac« je moj otac uređivao i izbirao, što će tiskati, do zadnjega svoga časa.

— Samo da se nešto oporavim, govorio je majci, onda ćemo u Meran.

Ali oni, što su iz daleka gledali nagli razvitak bolesti, vidjeli su bolje, nego mi, koji smo svaki dan uz bolesnika bili, te se, tako reći, priučili na njegove boli, na njegovu indispoziciju.

Jednom, kad je pisao ono poglavlje u »Kletvi«, gdje vojvoda Hrvoj dolazi na Omiš, reče nekako nezadovoljno:

— Ja bi morao u Dalmaciju i Bosnu, ja poznam samo Senj, kad u njem bura puše do nemila, al' ne poznam Bribira, Trogira, Šibenika, Splita, Omiša i Dubrovnika.

Prijatelji očevi spaziše brzo, da su mu dani odbrojeni. Pokojni Ivan Kostrenčić, koji je oca vrlo štovao, zahvaljuje ocu na čestitci prigodom imendana 16. studenoga, slijedećom pjesmom, koju je sam spjevao:

Zagreb 16. XI. 1881.

Augustu!

Pjesnik nisam niti pjevat znadem,
Da ti pjesmi odgovora dadem,
Al od srdca ljubiti umijem,
Izraz dati ćućenjem žarkijem:

Ljubih Tebe dragane premili,
Odkad smo se prvom zagrlili!
Cienjah Tebe, jer si rodu svomu
Dika, ponos srdcu hrvatskomu!

Ljubav stara neka dalje traje,
Za spletkare neka ta nehaje,
Pobratimstvo nek sve čvršće bude,
Nek nas mrze babje glave lude.

Zdravlje Tebi Kalapaja moli
Zdravlje jako, da te minu boli,
Bog Svemogi neka Ti ga dade,
Jer Ti glava toga i valjade.

Čašu vina u zdravlje pijemo,
Tebi druže danas vapijemo:
Bog poživi Oberliterata,
Na dan Ive sa Trogirskih vrata!

Tvoj vjek vjerni
Kalapaja.

Onih je dana postao moj otac zaključkom gradskoga zastupstva začasnim građaninom grada Zagreba.

Pod jesen dobio je moj otac neku bočicu s kloroformom, pa je udisao, da mu se ublaže boli. Držali su ga dajući mu Sherry i Cognac.

Napokon jednoga jutra, utorak 13. prosinca. 1881
rekoh ocu »Ljubim ruke«, a on mi odgovori slabim glasom »Zbogom!«

Imao sam prvi sat grčki, a predavao je g. dr. Tomislav Maretić.

Najednom pokuca netko na vrata. Jedan đak izađe, a vrativ se javi profesoru, da mene traži neki gospodin. Izađoh. Na hodniku je stajao sa suzama u očima Ivan Kostrenčić. Teško mi šanu ogrliv me:

— Sinko, tvoj otac je umro . . .

U početku nisam ga razumio. On opetova pridušeno:

— . . . umro!

Nisam onda pomislio na šešir, na kaput, na knjige. Odletjeh kući koliko su me noge nosile.

Na dvorišnim stubama sastanem majku, koju su onesviještenu nosili gospođi dra. Dežmana koja je nedaleko stanovala.

Dođoh u prvi sprat, u sobu, gdje je moj otac ležao blijed, mučeničkoga lica, na vjeđe mu metnuli dva bakrena novca, da mu oči ostanu zanavijeke zatvorene. Posljednji put ga tako vidjeh.

Tu prestaju uspomene na moga oca.